

Thema:
Het Frans
als buurtaal

Beschermvrouwe: H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden

Raamweg 1a
2596 HL Den Haag
telefoon: 070 - 356 12 20
fax: 070 - 392 49 08
e-mail: info@onzetaal.nl
Voor adreswijzigingen,
aanmeldingen en dergelijke:
administratie@onzetaal.nl

Taaladviesdienst: 0900 - 345 45 85,
ma-vr 09.30-12.30 uur (€ 0,80 per
minuut); e-mail: taaladvies@onzetaal.nl

Onze Taal op internet:
www.onzetaal.nl
(webredacteur: Raymond Noë)
Twitter: @onzetaal
Facebook: www.facebook.nl/onzetaal

Taalpost en TLPST
Zie www.taalpost.nl en www.tlpst.nl;
redactie: Erik Dams en Marc van
Oostendorp

Woordpost en Wordspot
Zie www.woordpost.nl en
www.woordspot.nl;
redactie: Taaladviesdienst

Het maandblad *Onze Taal* (oplage
29.000) is een uitgave van het Genoot-
schap Onze Taal (opgericht in 1931).
Het genootschap stelt zich ten doel
op een toegankelijke manier informatie
en advies te geven over (de Nederlandse)
taal, te enthousiasmeren voor taal en
een podium te zijn voor discussie over
taalkwesties.
De bijdragen in het tijdschrift weer-
spiegelen niet noodzakelijk de mening
van de redactie.
Voor het overnemen van artikelen is
toestemming van de redactie nodig.
De redactie regelt overnamerechten
van illustraties zo zorgvuldig mogelijk.
Wie toch meent aanspraken te kunnen
maken, verzoeken wij contact op te
nemen met de redactie.

Redactie
Saskia Aukema
Peter-Arno Coppen
Jaap de Jong
Peter Smulders
Kees van der Zwan

Bureauredactie
Saskia Aukema
Raymond Noë
Eva van Wijk
Kees van der Zwan (eindredactie)

Vaste medewerkers
René Appel, Mariëtte Baarda, Hans
Beelen, Ton den Boon, Aaf Brandt
Corstius, Ann De Craemer, Frank Dam,
Gaston Dorren, Ype Driessen, Matthias
Giesen, Jan Erik Grezel, Joop van der
Horst, Frank Jansen, Josje van Koppen,
Hein de Kort, Jan Kuitensbrouwer, Sterre
Leuffkens, Berthold van Maris, Marten
van der Meulen, Folkert van der Meulen
Bosma, Guus Middag, Marc van Oosten-
dorp, Riemer Reinsma, Ewoud Sanders,
Nicoline van der Sijs, Matthijs Sluiter

Directie
Peter Smulders

Administratie
Heleen Bücker
Leonie Flipsen
Dhyana Pagie

Taaladviesdienst
Roos de Bruyn
Rutger Kiezebrink
Jaco de Kraker
Tamara Mewe
Lydeke Roos
Wouter van Wingerden

Vaste adviseurs
Lexicografie en woordgeschiedenis:
Ton den Boon, Ewoud Sanders;
taalverandering: Joop van der Horst;
etymologie: Marlies Philippa, Nicoline
van der Sijs; woordenboeken en
idioom: Riemer Reinsma

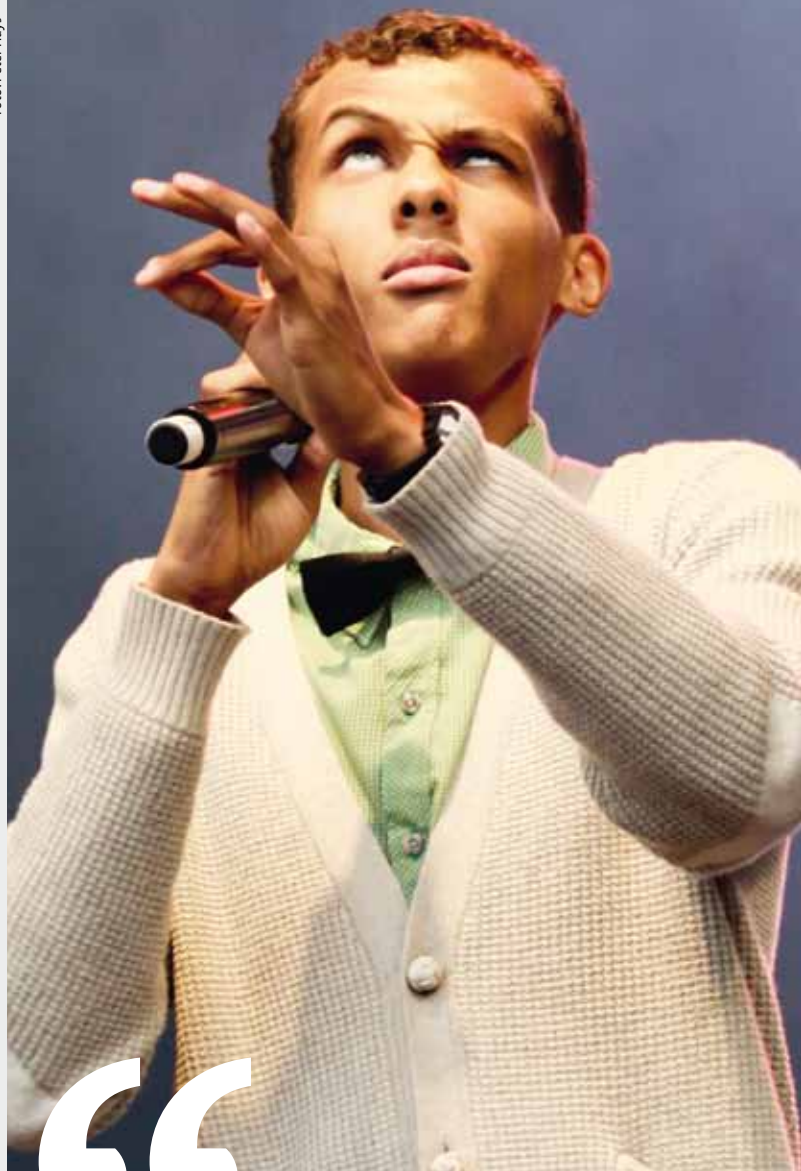
Bestuur Genootschap Onze Taal
mr. G.C. (Gert) Haverkate, voorzitter
prof. dr. C.J.M. (Carel) Jansen, vice-
voorzitter
dr. E.H.C. (Els) Elffers, secretaris
drs. M.A. (Margot) Scheltema,
penningmeester
mr. drs. L. (Bert) Jongasma
lic. M. (Martine) Tanghe

Ereleden
Wim de Bie en Kees van Kooten

Onze Taal verschijnt tienmaal per jaar,
met een dubbelnummer in februari/
maart en juli/augustus.
Prijs los nummer € 6,-.
Lidmaatschap (inclusief abonnement)
voor Nederland, Suriname, Aruba,
Curaçao en Sint-Maarten € 35,- per
jaar; België € 35,- + € 3,50 porto
extra; andere landen € 49,50 per jaar.
Digitale *Onze Taal* € 35,-; in com-
binatie met 'papieren' abonnement
€ 50,-.
Prijs collectief abonnement: op aan-
vraag.
Opzegging van het lidmaatschap dient
te geschieden vóór 1 november; het
eindigt dan op 31 december.
Prijs voor CJP-houders € 29,- per jaar;
opgave voor CJP'ers uitsluitend aan
Stichting CJP, Postbus 3572, 1001 AJ
Amsterdam of via www.cjpdeals.nl.
Voor mensen met een leeshandicap
is *Onze Taal* ook in elektronische vorm
beschikbaar. Inlichtingen bij Dedicon:
0486 - 486 486. *Onze Taal* wordt in
elektronische vorm voor brailleschrift
beschikbaar gesteld door de CBB.
Inlichtingen: 0341 - 56 54 99.

Vormgeving: Manifesta, Rotterdam
(Karin Nas-Verheijen)
Druk: Habo DaCosta, Vianen

ISSN 0165-7828

“

In het aangrijpende refrein
klinkt het eenzame
jongetje nog door, in de
steeds herhaalde
zoekkreet: “Papaoutai?”

”

Thema: het Frans als buurtaal

148 **Gaston Dorren**
Trouw aan 'la Norme'
Hoe het Frans al eeuwen vastligt

152 **Peter Alexander Kerkhof**
Het begon met een bevroren rivier
Het ontstaan van de taalgrens gereconstrueerd

154 **Hans Beelen en Nicoline van der Sijs**
Van mamá tot plee
Franse leenwoorden in het Nederlands

158 **Kees van der Zwan**
Pain en pindakaas
Een Nederlands-Frans gezin in Rotterdam

162 **Miet Ooms**
De velo werd een fiets
Hoe het Franstalige België steeds meer vernederlandste

164 **Nicoline van der Sijs**
Van harpe tot loterie
Nederlandse leenwoorden in het Frans

170 **Ann De Craemer**
'De patron demarreert'
Frans in het Nederlands van de Tour de France

En:

- 157 Franse leenwoorden in dialecten
- 166 Gesprek met Jacob van Lennep (1865)

Blz. 180

En verder

- 177 Pas op, anders ...
- 180 De vele nieuwe toepassingen van *iets van*

Rubrieken en series

- 160 Ype
- 161 Vertaald door ... Thérèse Cornips
- 161 Van Aaf tot z: Franstalige truien
- 168 De taal van ... Stromae
- 169 Raarwoord: *harbalarifa*
- 169 Proftaal: Koningslied in Frankrijk?
- 172 Matthias Giesen
- 172 Taalpuzzel
- 173 Namen op de kaart: waar ligt Walabama?
- 174 Iktionaire: *ça va seul*
- 174 Beeldspraak: kanarie in mijn
- 175 Uit de webwinkel
- 176 Reacties
- 177 Trouwe leden
- 178 Vraag en antwoord: tips, trainingen en test
- 183 Lezer
- 184 Tamtam: actualiteiten en opinie
- 186 Boeken
- 187 Taaltje!
- 188 Ruggespraak

Het Frans als buurtaal

Zoals Nederlanders 's zomers het liefst naar Frankrijk gaan, zo nestelen Franse woorden zich heel graag in het Nederlands. We staan er misschien niet bij stil, maar onze taal herbergt meer Franse leenwoorden dan bijvoorbeeld Engelse.

Waar komt die Franse invloed precies vandaan? Waar is die het meest zichtbaar? Heeft het Frans ook woorden uit het Nederlands geleend? Wordt het Frans werkelijk zo streng beregeld en beschermd als wordt gezegd? Is het een taal die voor ons gemakkelijk te leren is? En andersom: krijgen Fransen onze taal snel onder de knie?

Na eerdere uitstapjes naar het Engels (2009), het Duits (2009) en de Scandinavische talen (2011) staat *Onze Taal* dit keer een heel themanummer lang stil bij het Frans als buurtaal van het Nederlands.

Trouw aan 'la Norme'

Hoe het Frans al eeuwen vastligt

Het Frans is een van de strengst gereguleerde talen ter wereld. Alles ligt al eeuwen vast: spelling, grammatica en uitspraak – en indringers zijn ongewenst. Hoe is dat zo gekomen? En hoelang is het nog vol te houden?

GASTON DORREN

Een land heeft één taal en die taal is één vastliggende verzameling van klanken, woorden en regels. Kijk naar Nederland: daar spreekt iedereen Nederlands, en dat heeft een vaste uitspraak (ABN), spelling (neergelegd in het Groene Boekje) en grammatica (de *Algemene Nederlandse Spraakkunst*, ANS). En dat al sinds eeuwen.

Als u nu steigert, steigeren we in commissie, want het is onzin. In Nederland worden, officieel én in de praktijk, meerdere talen gesproken. Het idee van een strikt neutraal ABN is op sterven na dood, het Groene Boekje verandert elke tien jaar en de ANS wil niet zozeer vóorschrijven, als wel beschrijven.

Foto: 123RF

Zelfs als u persoonlijk naar een ‘nette’ uitspraak streeft, de spellingdagkoersen volgt en de ANS tot richtlijn neemt, dan nog zult u waarschijnlijk volmondig beamen dat het Nederlands verandert: de spreektaal spontaan, de schrijftaal in haar kielzog. Misschien vindt u dat het te snel gaat (net als René Appel – zie het aprilnummer van *Onze Taal*) of dat die veranderingen jammer zijn. Maar het is onwaarschijnlijk dat u het Nederlands van 2015 wilt verheffen tot eeuwige norm. Daar is onze taalcultuur niet naar.

La Norme

De Franse taalcultuur is anders. Wie in Frankrijk zegt dat het land één taal heeft en dat die één vastliggende verzameling van klanken, woorden en regels behelst, baart nauwelijks opzien. Natuurlijk, deskundigen weten wel beter. Die beseffen dat Frankrijk allerlei oude en nieuwe minderheidstalen heeft, dat zelfs verzorgd Frans op uiteenlopende manieren wordt uitgesproken, dat er al eeuwen aan de spelling wordt gesleuteld, en dat sommige grammaticale regels een dode letter zijn geworden. Zij kennen de feiten.

Maar een taalcultuur trekt zich daar weinig van aan. Sterker nog, die schept haar eigen feiten. Zoals artikel 2 van de grondwet: “De taal van de Republiek is het Frans.” En, veel abstracter, ‘la Norme’, oftewel de standaardtaal. Dat richtsnoer voor juistheid geeft de correcte uitspraak, de correcte spelling, de correcte grammatica en de correcte betekenis van woorden. Een belangrijke rol hierbij speelt nog altijd de beroemde, 380 jaar oude Académie française. Haar leden zijn bejaard, haar standpunten bedaagd, ze is traag en heeft weinig daadwerkelijke invloed. Toch symboliseert ze hoeveel waarde Frankrijk hecht aan een taalautoriteit.

Hoe is dat gekomen? Sinds wanneer gelooft Frankrijk dat de ganse natie één taal spreekt en dat die taal maar één correcte vorm kent? En dat die taal bovendien superieur is aan alle andere?

Supermacht

Een vaak genoemde vroege mijlpaal is het koninklijke Edict van Villers-Cotterêts uit 1539. Het verplicht schrijvers om officiële documenten voortaan “en langaige françoys” op te stellen – ‘in de Franse taal’ dus. Of wellicht ‘in een Franse taal’, want zo is de

formulering ook op te vatten. Het belangrijkste is dat de scribenten het Latijn vaarwel moeten zeggen. En als ze dan in Baskenland het Baskisch verkiezen, in Bretagne het Bretons en in de Provence het Provençaals, wel – soit. Zolang de brieven aan het centraal gezag maar worden geschreven in een soort Frans.

‘Een Frans’, inderdaad, want een Standaardfrans bestaat op dat moment evenmin als een Standaardnederlands of een Standaardengels. Vrijwel niets ligt nog vast: de uitspraak niet, de spelling niet, en niemand verpinkt als een schrijver woorden ontleent aan het Latijn, een Noord-Frans dialect, het Italiaans, het Provençaals of zelfs het Nederlands.

Dat verandert in de zeventiende eeuw. Frankrijk is zowel politiek als cultureel dé Europese supermacht geworden en behoort, zo vindt de elite, een

De academische hang naar Latijnse en Griekse woordbeelden zadelt het Frans op met woorden vol onuitgesproken medeklinkers, zoals *temps* (‘tijd’, ‘weer’).

taal te hebben die even strak gereguleerd is als het Latijn, de taal van de klassieke supermacht. Aan de standaardisering van het Frans is sindsdien onverbreekelijk één naam verbonden: Vaugelas, voluit Claude Favre, seigneur de Vaugelas, lid van de Académie française sinds haar oprichting in 1635, eerste auteur van haar eerste officiële woordenboek en tevens van een invloedrijke taalgids, de *Remarques* (‘Opmerkingen’).

Ballotage

Vaugelas en de Académie gaan ver in hun regeldrift, en houden er ijkpunten op na die latere generaties zullen verbijsteren. Het woordenboek (pas 44 jaar na Vaugelas’ dood voltooid) mag uitsluitend woorden bevatten die geschikt zijn voor gebruik aan het hof en in de literaire salons. 24.000 stuks doorstaan de ballotage, meer dan 15.000 andere niet. Veel van de afvallers zijn ‘te technisch’ en worden in een afzonderlijk boekwerk vergaard. Andere worden als te populair beoordeeld, zoals *épingle* (‘speld’) en *poitrine* (‘borst’). Of men acht ze verouderd, zoals *immense* (‘immens’) en *angoisse* (‘angst’) – in onze dagen nog steeds gangbaar. Sommige geleerden pleiten voor een soepeler houding, maar de lexicografen willen er niet van weten.

Vaugelas is al dood en het woordenboek een flink eind op streek wanneer de Académie in 1673, wonderlijk laat, besluit om orde in de spellingchaos te scheppen. Ze legt daarbij een sterke voorkeur aan de dag voor archaische schrijfwijzen, geënt op het Latijn en Grieks. Want, zo redeneert ze, zo’n spelling “distingue les gens de Lettres d’avec les ignorans”, oftewel: ze maakt zo lekker duidelijk wie ‘een van ons’ is en wie niet. De academische hang naar Latijnse en Griekse woordbeelden zadelt het Frans op met woorden vol onuitgesproken medeklinkers, zoals *temps* (‘tijd’, ‘weer’), *corps* (‘lichaam’), *poul-*

mons (‘longen’), *ptisane* (‘kruidenthee’), *teste* (‘hoofd’) en nog duizenden meer. Een deel is later vereenvoudigd (*tête*, *tisane*), een groot deel niet – en soms zelfs juist ingewikkelder gemaakt.

Groot Dictee

De moeilijke spelling verklaart waarom in het Franse onderwijs nog steeds eindeloos dictees worden gemaakt, hoe juist in Frankrijk Bernard Pivot op het idee kon komen van een Groot Dictee op tv (en daarmee Philip Freriks inspireerde hier ook zoiets te doen) – én waarom Fransen desondanks tot de slechtste spellers van Europa behoren. Volgens de hedendaagse taalkundige André Chervel is men er zelfs zó mee gepreoccupeerd dat in de Franse taalcultuur het misverstand heeft postgevat dat de spelling de taal is.

In 1660 verschijnt, buiten de Académie om, en (dus?) een stuk sneller, een Franse spraakkunst, de *Grammaire de Port-Royal*. Sindsdien staan ook grammatici in torenhoog aanzien. Zie bijvoorbeeld dit verzoek in een begeleidend briefje dat een vooraanstaand grammaticus ontvangt bij de tekst van een toneelstuk: “Ik bid u (...) aan te wijzen waar ik fouten gemaakt mag hebben tegen de taal waarvan u een onzer meest uitmuntende meesters bent.” Afzender: de literaire grootheid Jean Racine.

Ook de uitspraak wordt beregeld. Maar net zoals de spelling de komende eeuwen stapsgewijs zal veranderen, zo zullen de regelgevers ook meermalen hun uitspraakvoorschriften bijstellen. Moeten bijvoorbeeld de slot-*r* en slot-*l* wel of niet hoorbaar zijn? Tegenstrijdige oekazes wisselen elkaar af, met als onbedoeld resultaat een rommeltje: *finir*, *mineur* en *il mét* slotmedeklinker, *manger*, *monsieur* en *outil* zonder. Overigens denken de meeste Fransen dat de taal uiterst stabiel is gebleven. Die illusie wordt welbewust in stand gehouden: na elke spellingverandering verschijnen van de klassieke auteurs nieuwe, aangepaste edities. Racine en Molière zouden in onze tijd moeite moeten doen om hun eigen werken te lezen.

Terreur linguistique

Eind zeventiende eeuw wordt het ‘bouwwerk’ opgeleverd: een tot in de details uitgewerkt, nogal kunstmatig taalsysteem. Het zal stormenderhand de Europese elite veroveren, tot in Duitsland, Scandinavië en Rusland aan toe – geen wonder dat het idee ontstaat dat het Frans een superieure taal is. Wat het niet veroverd, is Frankrijk zelf. Eind achttiende eeuw is maar één op de acht Fransen de taal behoorlijk machtig, en nog eens één op de vier verstaat ze. De eenheidstaal is er, de taaleenheid nog lang niet.

Dan, in 1789, breekt de Franse Revolutie uit. De mensen moeten worden bevrijd, en hun ‘patois’ vernietigd, uitgeroeid – *patois* is een typisch Franse, denigrerende verzamelterm voor talen en dialecten. Volgens de revolutionairen uit die tijd zijn die “grove taaltjes”, het “barbaarse koeterwaals” van de provincie, maar “resten van feodale achterlijkheid”, die de “kindsheid van de rede verlengt” en “de fanatici en de contrarevolutionairen in de kaart spelen”. Nee, dan het Frans. Dat is de taal van de vrijheid en de volwassen rede. Dat moge uit de citaten wel blijken.

Foto: ps.fr

Korte tijd woedt er een ‘terreur linguistique’, maar al spoedig gaat de revolutionaire storm liggen. Frankrijk verlegt zijn dadendrang naar het veroveren van Europa, en zolang de soldaten de Franstalige bevelen maar gehoorzamen, mag het volk blijven praten zoals het wil.

Later in de negentiende eeuw zal de standaardtaal zich alsnog flink verspreiden, maar dan door dezelfde ontwikkelingen als elders in West-Europa: dienstplicht, schoolplicht, de opkomst van communicatiemedia. Maar vergeleken met andere landen bindt de Franse overheid veel fanatieker de strijd aan met dialecten en minderheidstalen. Niet-Franstalige kranten worden geregeld verboden, leerlingen mogen op school geen patois praten. Of de tekst “Verboden Bretons te spreken en op de grond te spuwen” echt in klaslokalen heeft gehangen, wordt betwist; in ieder geval geeft hij de sfeer goed weer.

Minderheidstalen

Zo komt enkele eeuwen na de eenheidstaal dus ook de taaleenheid tot stand. Dat streven beperkt zich niet tot Frankrijk zelf: ook in de koloniën wordt een actieve taalpolitiek gevoerd, gericht op het verbreiden van het Frans. En in het onafhankelijke Canada, waar de Engelstaligen zelfbewust genoeg zijn om een eigen Canadees-Engels te claimen, richten de Franstaligen zich volledig op de Parijse norm. Er bestaat geen ‘Canadees-Frans’, alleen slecht Frans.

In de twintigste eeuw, en zeker na de Tweede Wereldoorlog, verdringt het Frans de streektalen steeds meer. Maar daarbuiten wordt het Frans verdrongen: door het Engels, als wereldtaal. Dat laatste verklaart waarschijnlijk een onsympathiek trekje van de huidige Franse taalcultuur: haar verbetering. Maken de streektalen in Europa al tientallen jaren een re-

naissance door, met allerlei vormen van officiële erkenning en stimulering door nationale en Europese overheden, Parijs gaat dwars tegen die trend in. In 1992 wordt de beruchte bepaling over het Frans als “de taal van de Republiek” in de grondwet opgenomen. En in 1999 wordt het Europees Handvest voor regionale of minderheidstalen officieel “strijdig met de grondwet” verklaard. Een plaats in het onderwijs hebben de streektalen dan ook maar mondjesmaat veroverd, en dat is dan nog te danken aan particulier initiatief en regionale overheden, bijvoorbeeld in Bretagne en op Corsica. Geen wonder dat Frankrijk al eens een ‘talige schurkenstaat’ is genoemd – door taalkundige én taalactivist Davyth Hicks om precies te zijn.

Ineffectieve dijken

Daarnaast wordt het Engels te vuur en te zwaard bestreden. Op de radio moet een vast percentage liedjes Franstalig zijn, en Engelse leenwoorden worden van hogerhand bestreden. Ook deze donquichotterie is te zien in het licht van de verzwakte internationale positie. Onvrede over de Engelse invloed komt ook in andere taalgebieden veel voor, maar alleen in Frankrijk (en Quebec) is het een officiële obsessie, leidend tot wetteksten als “elk opschrift aan de openbare weg moet in het Frans zijn gesteld”. De taal van de vrijheid, weet u nog?

Maar op dit moment lijkt er heel voorzichtig iets aan het veranderen te zijn. De regering is vorig jaar begonnen aan een (lang en moeizaam) traject dat misschien uitmondt in een grondwetsherziening, met als doel de omarming van het handvest voor minderheidstalen mogelijk te maken. En eerder dit voorjaar heeft de minister van cultuur, Fleur Pellerin, verklaard niets te zien in “het opwerpen van ineffectieve dijken tegen andere talen”; een levend Frans, dat leek haar belangrijker.

Intussen blijven veel Fransen gewoon geloven dat hun superieure taal slechts één juiste en onveranderlijke vorm heeft. Maar ach, ieder zijn cultuur. <

Onvrede over de Engelse invloed is alleen in Frankrijk een officiële obsessie.

In België ontstond in de vroege Middeleeuwen een grens tussen het Nederlands en het Frans: de taalgrens. Hoe kwam die daar? Taalkundig onderzoek brengt helderheid.

PETER ALEXANDER KERKHOF

DOCENT-PROMOVENDUS VERGELIJKENDE TAALWETENSCHAP, UNIVERSITEIT LEIDEN

Het begon met een bevroren rivier

Het ontstaan van de taalgrens gereconstrueerd dankzij leenwoorden

We zijn in het jaar 406 na Christus. Een gure wind waait over de bevroren vennen van de Kempen. Groepen mensen zwermen over het ijzige laagland. Vrouwen klemmen hun baby's tegen de borst. Mannen jagen de ossen voort. Kinderen hoeden het rundvee. Aan het hoofd van de mensenmassa rijdt een man wiens helm het valse licht weerspiegelt. Zijn naam is Chlodio, wat in zijn taal 'de roemruchte' betekent.

Een week geleden had de stoet Duisburg verlaten en waren ze de bevroren rivier de Rijn overgegaan. Ver aan de einder had Chlodio andere groepen zien oversteken. Zelfs hele legers. Iedereen begreep wat het gure winterweer betekende. Eindelijk was het mogelijk de rivier over te steken op weg naar het land van de Walen. Daar hoopte de groep buit te vinden en vruchtbare landbouwgrond. Plotseling steekt Chlodio zijn hand op. Langzaam komt de stoet tot stilstand. Voor de mensenmassa rijst een groot beukenbos op. Om bij de Waalse stad Doornik te komen, weet Chlodio, moeten ze eerst dit bos door, het woud dat de Walen in hun taal het Kolenwoud noemen. Zou het ze lukken?

Monumentaal

Deze Chlodio was in de vroege vijfde eeuw de legendarische koning van de Franken, een verbond van enkele Germaanse stammen die in het huidige

Nederland en het westen van Duitsland leefden. Zijn tocht naar Doornik is door de zesde-eeuwse bisschop Gregorius van Tours op schrift gesteld. Wat weinig mensen weten, is dat de tocht van Chlodio van Duisburg naar Doornik van monumentaal belang is geweest voor het ontstaan van de Nederlandse en Franse taal in hun huidige vorm.

Toen in de vroege vijfde eeuw de Franken de Vlaamse kustvlakte binnenvielen, brachten zij de Germaanse taal naar het Gallië van de late Oudheid. De taal die de Franken spraken, is niets minder dan de directe voorouder van het Nederlands. De taal van de mensen die Chlodio 'Walen' noemt, is de directe voorouder van het Frans en staat nu bekend als het Laatlatijn of meer specifiek het Gallo-Romaans. De nakomelingen van Chlodio veroverden vanuit Doornik vrijwel geheel Gallië boven de rivier de Loire. Dat is de reden waarom Gallië tegenwoordig Frankrijk heet: het rijk van de Franken. Lange tijd werd in Noord-Frankrijk zowel de taal van Chlodio als de taal van de Gallo-Romanen gesproken. Vanuit deze Romaans-Germaanse tweetaligheid werden het Nederlands en het Frans geboren en de grens tussen deze twee talen kwam in het toenmalige thuisland van de Franken te liggen: het huidige België.

Doormidden gesneden

Waarom loopt de grens tussen het Nederlands en het Frans in België zo mooi horizontaal? De Belgische

historicus Kurth dacht dat dat door het eerdergenoemde Kolenwoud ('Forêt Charbonnière') kwam. Dat woud, waar Caesar al over schreef, zou het oude België van oost naar west doormidden hebben gesneden. Maar jammer genoeg kan het Kolenwoud geen geografisch obstakel zijn geweest. Het Kolenwoud liep volgens historisch-geografen eerder van noord naar zuid en kromde van de moerassen ten noorden van Brussel naar het zuidoosten richting de Ardennen. De moderne taalgrens volgt dus niet de ligging van het Kolenwoud.

Tegenwoordig hebben taalwetenschappers een andere theorie: de grens is horizontaal omdat die aanvankelijk bij de Rijn lag, die ook van oost naar west loopt. De Rijn vormde tenslotte de oude rijks-grens van het Romeinse rijk. Daarna is de taalgrens door de komst van de Franken langzaam richting Noord-Frankrijk geschoven, waar eeuwenlang zowel Frankisch als Gallo-Romaans werd gesproken.

In de loop van de tiende en elfde eeuw gingen de gemeenschappen in het grensgebied langzaam over op één van de twee talen. Onder welke omstandigheden dat precies gebeurde, is nu moeilijk te achterhalen. Maar wat we in ieder geval weten, is dat gebieden eentalig worden als mensen daar vanuit sociaal-economisch perspectief bij gebaat zijn. Dat blijkt uit onderzoek naar moderne situaties waarin talen elkaar ontmoeten. Concreet: wiens brood men eet, diens woord men spreekt.

Leenwoorden

Als we precies willen weten hoe de taalgrens ontstond, moeten we dus eigenlijk de sociaal-economische verhoudingen in een vroegmiddeleeuws dorp bestuderen. Dat is een probleem, want de geschiedwetenschap en de archeologie kunnen daar niet veel over zeggen. De geschiedwetenschap houdt zich bezig met bronnen die door elites zijn geschreven en de archeologie met objecten, maar ze kunnen weinig zeggen over identiteit en over de sociaal-economische verhoudingen. Gelukkig beschikt de taalwetenschapper wél over historische gegevens die daar licht op kunnen werpen. Deze gegevens komen in de vorm van leenwoorden. Het feit dat Nederlandse woorden als *kaas*, *boter*, *markt* en

In de loop van de tiende en elfde eeuw gingen de Franken en de Gallo-Romanen in het grensgebied langzaam over op één van de twee talen.

spiegel uit het Gallo-Romaanse *kaasjo*, *butiro*, *merkato* en *spieglo* zijn geleend, vertelt ons iets over technologie en voorwerpen die de Gallo-Romanen wél hadden, en de Franken niet.

Andersom vertellen Franse woorden als *guerre* ('oorlog'), *épargner* ('sparen') en *gagner* ('winnen') dat de Franken ook hun eigen termen naar Noord-Frankrijk meenamen (zie hiervoor ook het artikel van Noline van der Sijs op bladzijde 164). Taalwetenschappers hebben vastgesteld dat deze woorden geleend zijn uit de voorouderlijke vormen van het Nederlandse *weren*, *sparen* en *weiden*. Het gaat daarbij niet alleen om deze drie woorden: in totaal zijn meer dan duizend Franse woorden afkomstig uit de vroegmiddeleeuwse taal van de Franken.

Van *lauw* naar *flauw*

Het lenen van woorden van de ene naar de andere taal ging niet altijd zonder problemen. Sommige Frankische woorden hadden klanken die de Gallo-Romanen moeilijk uit te spreken vonden. De Oudfrankische woorden *chlāwa* en *chlanka* (die in het Nederlands voortleven als *lauw* en *lank*, 'de zijkant van een dier') begonnen bijvoorbeeld met een klank die sterk op de Nederlandse harde *g* leek. De Gallo-Romanen, die die klank niet kenden, hebben hun Gallo-Romaanse *f* ervoor in de plaats gezet. De *f* en de harde *g* klinken namelijk redelijk hetzelfde. Zo zeiden de Gallo-Romanen 'flāwa' en 'flanka', woorden die in het Frans voortleven als *flou* ('vaag') en *flanc* ('zijkant').

Het is frappant dat beide woorden op een later tijdstip wéér de sprong over de taalgrens hebben gemaakt en als *flauw* en *flank* door het Nederlands uit het Frans zijn geleend. Vooral de Zuid-Nederlandse en Noord-Franse dialecten zitten vol met dit soort woorden die meerdere keren heen en weer zijn gegaan. Zo heeft het Nederlandse woord *flauw* later nóg een keer de sprong over de taalgrens gemaakt. In het Franse dialect van Wallonië zegt men tot op de dag van vandaag 'tomber flāw' voor 'flauwvallen' in plaats van 'tomber dans les pommes' of 's'évanouir', zoals in Frankrijk gebruikelijk is.

Chlodio's tocht van Duisburg naar Doornik heeft dus een lang proces van taalcontact in gang gezet, dat nog steeds in België te zien is. De taalgrens verschoof ermee naar het zuiden en zorgde voor een wederzijdse beïnvloeding die voortduurt tot de dag van vandaag (zie daarvoor ook het artikel van Miet Ooms op bladzijde 162). Nu, meer dan 1500 jaar later, heeft Chlodio zijn naam 'de roemruchte' dus meer dan verdiend. <

De Franken trokken vierhonderd jaar na Christus van Duisburg naar Doornik.

Van *mamá* tot *plee*

Fransen leenwoorden in het Nederlands

Wie klaagt over het vele Engels in het Nederlands, beseft misschien niet hoeveel van oorsprong Franse woorden we dagelijks gebruiken. Hoe kwamen ze in onze taal terecht?

HANS BEELEN EN NICOLINE VAN DER SIJS

“**M**eent gij, dat de Nederlander een Fransch poespas noodig heeft, om zich in zijne volkstaal beschaafd te kunnen uitdrukken?”, vroeg de van oorsprong Duitse predikant J.G.C. Kalckhoff in het anoniem verschenen pamflet *Proeve tegen de verbastering der Nederlandsche taal, door beschaafde Nederlanders* uit 1829. De aanleiding voor deze vraag was dat vrienden van hem zich door hun kinderen ‘papa’ en ‘mama’ lieten noemen; dat was Frans, en dat wekte zijn afschuw.

Weinig Nederlanders zullen beseffen dat de zo alledaagse en vertrouwde woorden *papa* en *mama* Franse leenwoorden zijn. De opmerkingen van

Kalckhoff komen overigens redelijk laat, want *papa* en *mama* zijn op het moment dat hij zich erover opwindt al bijna twee eeuwen in het Nederlands in gebruik. Sinds halverwege de zeventiende eeuw komen ze voor, uitgesproken met eindaccent, zoals in het Frans: ‘papá’ en ‘mamá’. Aanvankelijk waren het de hogere kringen die Franse leenwoorden gebruikten. *Papa*, *mama* en enkele andere familietermen waren vermoedelijk in de spreektaal geïntroduceerd door de uit Frankrijk gehaalde gouvernantes, gouverneurs en kindermisjes: Frans was van de veertiende tot de negentiende eeuw de hoftaal en

Mensen die zelf niet zo goed Frans kenden, vernederlandsten de leenwoorden, waardoor deze soms onherkenbaar veranderden.

de taal van de hoogste kringen. Die hogere standen waren tweetalig, en wanneer zij Nederlands spraken, doorspekten ze dit met Franse woorden. Dat Kalckhoff pas in 1829 bezwaar aantekende, zal komen doordat de napoleontische oorlogen nog vers in het geheugen lagen, maar ook doordat op dat moment *papa* en *mama* doorgedrongen waren tot alle lagen van de bevolking. Omdat de lagere kringen geen Frans kenden, spraken zij de woorden op z’n Nederlands uit, met de klemtoon op de eerste lettergreep: ‘pápa’ en ‘máma’.

Belle-soeur

In de zeventiende eeuw veranderden alle familietermen onder invloed van het Frans. Zo gingen Nederlanders de Franse leenwoorden *tante* en *kozijn* (in het Frans *cousin*) gebruiken in plaats van de oudere Nederlandse aanspreekvormen *moei* en *neef*. Dat *kozijn* is trouwens niet tot het Standaardnederlands doorgedrongen; het wordt nu alleen nog maar in het Zuid-Nederlands gebruikt.

Daarnaast stamt uit deze periode een groot aantal leenvertalingen van Franse familiebenamingen: *grootvader* en *grootmoeder* (in het Frans *grand-père*, *grand-mère*) verdrongen de Middelnederlandse aanduidingen *oudervader* en *oudermoeder* (‘vader of moeder van de ouder’). De vertalingen *kleindochter* en *kleinzoon*, gemaakt naar het Franse voorbeeld *petite-fille* en *petit-fils*, kwamen in de plaats van oudere Nederlandse omschrijvingen als *dochterszoon*, *zoonszoon*, *dochtersdochter*, *zoonsdochter* en *kindskind*.

Aangetrouwde familieleden kregen benamingen met *schoon-*, als vertaling van het Franse *beau-* of *belle-*: *schoonbroer*, *schoonzus* (in het Frans *beau-frère*, *belle-soeur*), *schoondochter*, *schoonzoon* (*belle-fille*, *beau-fils*), en *schoonmoeder*, *schoonvader* (*belle-mère*, *beau-père*). De betekenisovergang ontstond in Franse hofkringen: aanvankelijk gebruikte men *beau* (‘schoon, mooi’) om iemand mee aan te spreken, bijvoorbeeld in *beau sire*, *bel ami* (‘schone heer’, ‘schone vriend’). Vervolgens werd dit overgedragen

op aangetrouwde familieleden. Nederlandse hofkringen namen dit gebruik over. *Schoondochter* kwam in de plaats van het oudere *snaar*, maar *zwager* hield stand naast *schoonbroer*.

Krek

De tweetalige hogere kringen doorspekten hun Nederlands dus met Franse woorden. Nederlanders die niet vertrouwd waren met het Frans, namen ze als prestigieuze leenwoorden over uit het taalgebruik van de hogere kringen, want dat stond chic. In de burgerkringen was het met de kennis van het Frans echter niet al te best gesteld, zo blijkt wel uit het bekende punt dicht ‘Frans syn Frans’ van Constantijn Huygens uit 1647, over de geheel eigen versie van het Frans die een zekere Frans eropna hield:

Frans spreekt syn Frans gelijk syn Duijtsch
[Nederlands – HB en NvdS], Die eer hoor ick
hem geven:

Maer ick ben van die gevers niet, Frans moet het
mij vergeven.

Ick moet bekennen, Frans spreekt Frans: Maer
noch en is ’t geen fyn Frans.

Ghy moet’er by bekennen, Frans spreeckt, niet
syn Fransch, maer *syn* Frans.

Mensen die zelf niet zo goed Frans kenden, vernederlandsten de leenwoorden, waardoor deze soms onherkenbaar veranderden. In de volkstaal en dialecten vinden we allerlei ontleeningen in verbasterde vorm. Zo doorspekten auteurs die boeren of het ‘gewone’ volk aan het woord lieten, hun taalgebruik vroeger met *krek* (van het Franse *correct*): “Ik zit te kyken krek als een bepiste Paap”, schreef iemand in 1730, en in 1833 schreef Jacob van Lennep: “Ik woon te *Rijming*,’ antwoordde de boer: ‘even oet het dorp en krek aan de rivier.’” Een ander woord waarmee de taal van bepaalde groepen werd getypeerd, was *astrant* (‘brutaal’), van het Franse *assurant* (‘zelfverzekerd’): in 1871 is bijvoorbeeld sprake van een “werkmeid, die zooals al hare kennisjes zeiden, zeer ondeugend en ‘astrant’ was”.

Merakels

Verbasterde Franse leenwoorden die in de spreektaal of dialecten nog wel gebruikt worden, zijn bijvoorbeeld *ajuuus* (van het Franse *adieu*) en *merakels*, van *miracles* (‘wonderen’) – als uitroep in de betekenis ‘wat een wonder!’ *Tantefeer* betekent ‘bemoeial, druktemaker’; het komt van het Franse *tant à faire* (‘zoveel te doen’). *Ambetant* (‘vervelend’), *komplementen*, *manjefiek*, *reneweren/rinneweren* en *sagge-rijn* zijn verbasteringen van de Frans woorden *embêtant*, *compliments*, *magnifique*, *ruïner* en *chagrin*. De dialecten kennen Franse leenwoorden die in het Standaardnederlands niet voorkomen, zoals het Noord-Brabantse *gedukkelek* (‘gebrekkelig’, van het Franse *caduc*), en het Overijsselse *koeterdekoet* voor *coûte que coûte*. En er zijn honderden voorbeelden meer (zie ook het artikel van Jos Swanenberg op blz. 157).

Sommige van de verbasteringen zijn doorgedrongen tot de beschaafde standaardtaal: *fatsoen* (van het Franse *façon*, ‘manier van doen’), *kanjer* (van

Urinoir: een van de vele Franse woorden in het Nederlands.

cagnard, ‘lui, onverschillig’), *krant* (van *courant*), *kreng* (van *carogne*, ‘rottend kadaver’), *rantsoen* (van *ration*), *peinzen* (van *penser*) en *po* (van *pot*; de Fransen spreken de slot-*t* niet uit). De afwijkende spelling van deze woorden vormt een aanwijzing dat de ontlening door mondeling contact heeft plaatsgevonden.

Meeste leenwoorden komen uit het Frans

NICOLINE VAN DER SIJS

Hoeveel leenwoorden heeft het Nederlands overgenomen uit het Frans? Het korte antwoord is: meer dan uit enige andere taal. Het lange antwoord is genuanceerder en ingewikkelder: het hangt ervan af waar je naar kijkt.

We kunnen bijvoorbeeld nagaan hoeveel Franse leenwoorden er in een woordenboek staan. In het *Chronologisch woordenboek* (waarvan de trefwoorden zijn gebaseerd op de grote Van Dale) blijkt dat 42,8% van de leenwoorden is ontleend aan het Frans; in totaal gaat het om zo'n 4500 leenwoorden. Slechts 17,7% van de leenwoorden is afkomstig uit het Latijn, 17,2% uit het Engels, 9,3% uit het Duits, en 13% uit andere talen.

De laatste vijftien jaar – het *Chronologisch woordenboek* dateert uit 2001 – zal het aantal Engelse leenwoorden wat zijn vergroot, maar de Franse leenwoorden zijn en blijven ver in de meerderheid. Die Franse leenwoorden zijn namelijk behoorlijk ingeburgerd: de meeste zijn voor 1950 geleend en hebben een vaste plek in het Nederlands veroverd. Maar de Engelse leenwoorden zijn behoorlijk instabiel; een derde tot de helft blijkt na verloop van tijd vanzelf weer te verdwijnen.

Het is misschien interessanter om te kijken naar het daadwerkelijke gebruik van leenwoorden. Een woordenboek neemt immers ook veel weinig gebruikte woorden op. In 1994 en opnieuw in 2012 heb ik geteld hoeveel leenwoorden er in een gemiddelde krant staan, en uit welke talen ze komen. Daarbij bleek dat 82% van de leenwoorden afkomstig was uit een Romaanse taal, met Frans op kop, gevolgd door Latijn, Italiaans en Spaans. Dat percentage was min of meer stabiel. In 1994 kwam slechts 7,4% van de leenwoorden uit het Engels; in 2012 was dat 11,8%. Uit het Duits kwam ongeveer 7% van de leenwoorden.

Andere Franse leenwoorden – de meeste – zijn daarentegen nog steeds goed herkenbaar als Frans, ook al zijn ze eeuwen geleden overgenomen: zo kwamen *accorderen*, *appelleren*, *amoureuus*, *arresteren*, *arriveren*, *baron* en *gracieus* al in het dertiende-eeuwse Nederlands voor. Het gaat om woorden die in de dagelijkse spreektaal nauwelijks werden gebruikt en die waarschijnlijk vooral zijn doorgegeven via literaire of ambtelijke geschreven bronnen.

Derrière

Franse woorden waren populair als verzachtende uitdrukking, oftewel eufemisme, omdat de Franse woorden minder grof en plat klonken. En nog steeds gebruiken we voor ‘nare’ zaken wel Franse leenwoorden, bijvoorbeeld *transpireren* in plaats van *zweten*, *attaque* in plaats van *beroerte* en *urineren* in plaats van *pissen*. Vroeger was *derrière* in plaats van *achterste* heel gebruikelijk.

Voor ‘wc’ bestond het nietsverhullende woord *kakhuis*, en ook wel (*geheim*) *gemak*, eigenlijk: ‘plaats waar men zich rustig kan terugtrekken’. Al in de vijftiende eeuw gebruikte men daarnaast het keurige leenwoord *secret*, een verkorting van het Franse *chambre secrète*, letterlijk ‘geheime kamer’. In de negentiende eeuw deden de Franse leenwoorden *toilet*, *plee*, *urinoir*, *pissoir*, *retirade* en *latrine* hun intrede. Tegenwoordig is *plee* niet langer een eufemisme, maar zo is het wel begonnen; in de negentiende eeuw gold het als deftig woord. Het gaat terug op *plaît-il?* (‘wat belieft u, wat is er van uw dienst?’) Toen het watercloset (wc) met stromend water uit Engeland werd ingevoerd, bleef men *plee* gebruiken, maar dan alleen voor een toilet zonder stromend water. Inmiddels bestaan die in Nederland niet meer, en wordt *plee* gebruikt voor ‘wc’ in het algemeen, maar het woord geldt in veel kringen als ‘plat’ – misschien speelt nog steeds mee dat wc's zonder stromend water vroeger tweederangs wc's waren.

Ook woorden als *bordeel*, *prostitutie*, *prostitutee*, *mâtresse*, *maintenee* en *bon vivant* komen uit het

Nog steeds gebruiken we voor ‘nare’ zaken Franse leenwoorden, zoals *transpireren* in plaats van *zweten* en *urineren* in plaats van *pissen*.

Frans. Naar aanleiding van deze woorden schreef hoogleraar Frans J.J. Salverda de Grave in 1906 in een omvangrijk werk over Franse leenwoorden in het Nederlands: “Er zullen er misschien onder mijn lezers zijn die uitroepen: ‘Daar ziet men weer hoe onzedelijk die Fransen zijn, en hoe zedelijk wij, daar wij voor al die lelijke dingen geen eigen woorden hebben.’ Men zou kunnen antwoorden dat wij die termen dan toch wel nodig schijnen te hebben gehad.”

Wij zouden willen zeggen: touché! <

“Alleej, affeseert es!”

Franse leenwoorden in dialecten

Juist in dialecten leeft het Frans volop. En omdat dialectsprekers die Franse woorden lang niet altijd meer doorgronden, geven ze er vaak een eigen draai aan. Hoe de ‘sjampetter’ gerust de ‘vogelière’ kan ‘stolderen’.

JOS SWANENBERG

Europeana 1914-1918

Een Vlaamse ‘sjampetter’ (‘veldwachter’) begin vorige eeuw. *Sjampetter* is afgeleid van het Franse *garde champêtre*.

Wat niet iedereen weet, is dat het in de Nederlandse dialecten wemelt van de Franse woorden. Veel meer dan in het Standaardnederlands. Neem nu dit zinnetje uit het Tilburgs:

Kunde gij mij sebiet een verkèt geve? Alleej, affeseert es!
(‘Kun je me vlug een vork geven? Kom, schiet eens op!’)

Subit is Frans voor ‘plotseling’ en *verkèt* komt van *fourchette* (‘vorkje’), waarschijnlijk via het Picardische *fourquette*. *Alleej* komt van *allez* en *affeseere* is afgeleid van *avancer*. Het betekent ‘opschieten, voortmaken’. In dialecten komen verschillende samenstellingen met dit werkwoord voor: een ‘affeseerplèngske’ is een step (letterlijk een plankje om mee voort te maken), een ‘affeseersteek’ is een grove steek bij het naaiwerk, ‘affeseerschoene’ lopen gemakkelijk en een ‘affeseerkwast’ is een blokkwast waarmee men snel grote vlakken kan verven.

Ongewenst

Dat dialecten woorden uit het Frans hebben geleend, ligt nogal voor de hand. Het Frans was in ons land heel lang een taal met veel aanzien, zoals het Engels nu. Die taal is dermate aanwezig in onze samenleving dat je het nauwelijks nog een ‘vreemde taal’ kunt noemen. Eigenlijk wekt het eerder verbazing dat het hedendaagse Standaardnederlands niet diezelfde Franse leenwoorden heeft. Dat is een gevolg van taalpurisme. Nogal wat woorden van vreemde herkomst zijn weer uit het Nederlands verdwenen omdat ze als ongewenst werden ervaren. Zo werd *bouteille* (‘bottelje’) gebruikt voor ‘fles’, maar dat woord verdween in de negentiende eeuw uit onze algemene taal.

In dialecten gebeurt er weleens iets bijzonders met de Franse leenwoorden. Neem nu het Oost-Vlaamse *sjampetter* (‘veldwachter’, afgeleid van *garde champêtre*), het Belgisch-Limburgse *semiek* (‘kunstmest’, van *engrais chimique*) en het Brabantse *illectriek* (‘elektriciteit’, van *courant électrique*). De zelfstandige naamwoorden zijn steeds weggelaten in die woordgroepen.

Gehusseld

Nog zo’n bijzonder geval vormt het Tilburgse *portefeseedeure*, dat

staat voor schuifdeuren tussen de zitkamer en de ‘goei kamer’, oftewel de pronkkamer. *Portefeseedeure* is gevormd uit *deur* en *porte-brisée* (‘gebroken deur’). *Portefeseedeure* is dus eigenlijk dubbelop, oftewel een tautologie. Bovendien klínt *porte-brisée* wel Frans, maar het komt in het Frans helemaal niet voor, net zomin als onder andere *plafonnière* en *blamage*.

Soms worden woorden ook weleens door elkaar gehusseld. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij het ontstaan van het Brabantse *aonrikkedeere* (‘aanbevelen’), dat werd afgeleid van het Franse *recommander* én van *aanbevelen*, met een contaminatie als gevolg. Dat geldt ook voor *navenant*, dat ‘naar verhouding’ betekent en gevormd is uit *in* of *na* en *à l’avenant*. Oorspronkelijk werd het gebruikt voor ‘in overeenstemming, in evenredigheid met’. Het Middelnederlands kende al *in avenant*, *na avenant* en *te avenante*. In *meepeasant* (‘in het voorbijgaan’) zijn *mee* en het Franse *en passant* samengevallen.

Grazon

Op een vergelijkbaar associatieve manier ontstaan volksetymologieën: bij woorden waarvan de herkomst ondoorzichtig is (bijvoorbeeld *solderen*), kunnen mensen een woord een net iets andere vorm geven die aansluit bij iets wat ze wél kennen. Na het solderen stolt vloeibaar metaal, dus wordt die bezigheid weleens ‘stoldeere’ genoemd.

Zo wordt een gazon soms een ‘grazon’, worden glacéhandschoenen – die immers zo mooi glanzen – in het Bosch ‘glansees’, een rotonde ‘rontonde’ en een volièrre ‘vogelière’.

Er wordt dus – vooral in dialecten – nogal eens vrijelijk omgegaan met dat Frans. Het levert quasi-Frans op, of zoals Brabanders zo mooi zeggen: ‘Frans met haar’. <

Pain en pindakaas

Een Nederlands-Frans gezin in Rotterdam

Wat maakt een Française op taalgebied mee als ze een Nederlander trouwt, hier komt wonen en onze taal gaat leren? Welke verschillen met haar moedertaal ervaart ze dan zoal? En hoe vergaat het haar Nederlandse man, die zich onderdompelt in het Frans?

KEES VAN DER ZWAN

“**T**oen ik pas in Nederland woonde, kwam ik een keer een uur te laat bij de kapper. Ik moest er om half drie zijn, maar ik had me even vergist in de Nederlandse manier om die halve uren aan te duiden. Jullie zetten dat *half vóór* het getal, wij erna: *trois heures et demie*. Dat scheelt dus wél een uur.” Het was niet het enige op taalgebied waar de Française Christine Vermeij aan moest wennen toen ze eind jaren tachtig vanuit Parijs naar Rotterdam trok om met haar Nederlandse man te gaan samenwonen.

“In het begin kostte het me bijvoorbeeld moeite om Nederlandse woorden die op *-el* eindigen te verstaan. Ik hoorde iets als ‘lepôh’, en dat bleek dan *lepel* te zijn. Maar ik verbaasde me vooral over al die kleine woordjes in het Nederlands, zoals *eens*, *wel* en *toch*. Wat betekenen die precies? Waarom

staan ze er? Voor de sier? Toen ik ze voor het eerst tegenkwam, zocht ik ze altijd op in het woordenboek; het duurde wel even voordat ik zag hoe ze bij elkaar een subtiel en onmisbaar onderdeel van het Nederlands vormen.”

Institut Néerlandais

Christine Vermeij is altijd al in taal geïnteresseerd geweest. Toen ze als meisje tijdens een zomervakantie in Picardië haar latere man ontmoette, wilde ze dan ook heel graag Nederlands leren. “Natuurlijk om met hem te kunnen praten en schrijven – hij zat nog op school en had net Frans laten vallen, dus ons contact kon maar beter in het Nederlands. Maar ook omdat ik het leuk vind om talen te leren. Ik ging in Parijs een cursus Nederlands doen bij het Institut Néerlandais – dat twee jaar geleden helaas is wegbezuinigd.”

“Eenmaal in Nederland kon ik een beurs krijgen om aan de Leidse universiteit te gaan studeren: ‘Dutch studies’, een opleiding voor buitenlanders die in eigen land docent Nederlands wilden worden. Dat is een geweldige studie. Van Jan de Vries en andere docenten heb ik werkelijk van alles geleerd

“Toen ik in Rotterdam in een winkel om bonbons vroeg, kreeg ik alleen maar chocola te zien.”

over de Nederlandse cultuur, en vooral over de taal. In Frankrijk had ik op school al andere talen geleerd: Engels, Duits, Latijn en Grieks, maar die lessen waren niet heel goed. Er mankeert wel wat aan het vreemdetalenonderwijs in Frankrijk, en volgens mij is dat voor een flink deel een kwestie van trots. Dat het Frans niet meer dé wereldtaal is, weet iedereen – alleen de Fransen weten het nog niet. Nog altijd worden bij de publieke omroep Engelse woorden vervangen door Franse. Ik vind dat Nederlanders te makkelijk Engels overnemen, maar Frankrijk is dan weer het ándere uiterste.”

Valkuilen

Tijdens haar Leidse studie kreeg Vermeij al snel te maken met allerlei andere talige valkuilen, zoals de beruchte ‘valse vrienden’: woorden die in beide talen erg op elkaar lijken, maar net iets anders betekenen. “Op maandagmorgen moesten we altijd vertellen wat we in het weekend hadden gedaan. Ik wees een keer naar mijn nieuwe jeans en vertelde dat ik een ‘pantalon’ had gekocht. Maar dat kon ik zo niet zeggen, dat moest *spijkerbroek* zijn. Ik vond dat maar een raar woord. Spijkerbroek? Hoezo, is die met een hamer bewerkt? En zo zijn er veel meer voorbeelden. *Ordinair* betekent in het Frans ‘gewoon’, maar hier heeft het een negatieve lading. En *bonbons* is in het Frans ‘snoep’. Toen ik in Rotterdam in een winkel om bonbons vroeg, kreeg ik alleen maar chocola te zien.”

“Woordbetekenissen zaten me aanvankelijk wel vaker dwars. Mijn man had me uitgelegd dat een

‘lek’ een soort gat was. Ik zei toen een keer: ‘Mijn sok is lek.’ Verder heb ik net als andere tweedetaal-leerders weleens moeite met de lidwoorden (*de of het?*), met het gebruik van *er*, en met de uitspraak; nog altijd hoor ik geen verschil tussen *man* en *maan*, en tussen *zon* en *zoon*. Trouwens, aan die harde Nederlandse g-klanken kan ik ook maar moeilijk wennen.”

Vindt ze het Nederlands een mooie taal? “Nee, eigenlijk niet, ook omdat het allemaal niet vloeiend klinkt. Ik vind het daarnaast een moeilijke taal, door die heel andere syntaxis. In het Nederlands komt het werkwoord in een bijzin altijd achteraan, dus bijvoorbeeld het woord *ga* in ‘Ik denk dat ik naar huis ga.’ Lastig vind ik verder dat er werkwoorden zijn die je de ene keer kunt splitsen en de andere keer niet – dus dat je wel kunt zeggen: ‘Het komt soms voor’, en niet: ‘Het voorkomt soms’, maar dan weer wél: ‘Je voorkomt dat eenvoudig.’”

Emotioneel

Intussen is Vermeij volkomen ingeburgerd. Ze werkt bij Terre des Hommes Nederland en spreekt perfect Nederlands, waarin natuurlijk wel een Frans accent meeklinkt. Ze droomt in het Frans, maar denkt in het Nederlands. En soms zijn ook haar boodschappenlijstjes gemengd. “Laatst had ik genoteerd dat ik niet alleen ‘pain’ moest hebben, maar ook ‘pinda-kaas’.”

“In vrijwel alle situaties kan ik me in de twee talen even goed redden. Alleen als ik emotioneel word, ben ik soms even een deel van mijn Nederlands kwijt. Dan zeg ik bijvoorbeeld ‘emoties’ terwijl ik ‘gevoelens’ bedoel, waarmee ik de zaak net wat dramatischer maak.”

Ze is inmiddels ook een ervaringsdeskundige op het gebied van tweetalige opvoeding. “We hebben onze dochter en zoon vanaf het begin consequent twee talen aangeboden; ik sprak Frans met hen, mijn man Nederlands. Aan tafel gingen de gesprekken in het Frans. We hebben met eigen ogen gezien dat het klopt wat de geleerden zeggen: zo’n tweetalige opvoeding gaat niet ten koste van een van de twee talen. Onze kinderen zijn nu 23 en 21, en ze hebben twee moedertalen, die ze uitstekend beheersen. Mijn man spreekt mijn taal inmiddels heel goed; als we met z’n tweeën zijn, kiest hij voor het Frans. Hij wil dat graag goed bijhouden.”

Woordgrappen

Marcus Vermeij, Christines man, beaamt dat. “Er komt nog bij dat ik Frans een geweldige taal vind. Ik was heel jong, zestien, toen ik Christine leerde kennen op het historische kasteel van Guise, waar ik met een vriend op vakantie was. Op een zeker moment ben ik serieus Frans gaan leren: eerst bij de Alliance Française in Rotterdam, en daarna door me er in de praktijk op te storten. Hoewel ik het vak op de middelbare school nog uit mijn pakket had geschrappt, ben ik erdoor gegrepen geraakt.”

“Dat leren ging niet zonder slag of stoot. In het begin had ik moeite met de snelheid waarmee veel Fransen spreken. En met het begrijpen van de woordgrappen die in Frankrijk heel populair zijn, zoals de ‘contrepèterie’: een humoristische verwisse-

ling van letters in woorden. Een bekend voorbeeld is *parachute - char à putes* ('wagen vol hoeren'). Na een jaar of twee had ik het gevoel dat ik zulke grap-pen onder de knie begon te krijgen."

Des yeux vairons

"Nadat Christine en ik getrouwd waren, hadden we in Frankrijk kunnen gaan wonen, maar met mijn opleiding – ik heb maatschappijgeschiedenis gestudeerd – had ik daar niet veel kans op werk. Toch bleef ik ook in Nederland ondergedompeld in het Frans, doordat ik het met Christine sprak, en door het contact met haar familie. Zo leerde ik hoe rijk het Frans is. Neem alleen al de vele woorden voor kleuren die er zijn. Wist je dat er in het Frans zelfs een woord bestaat voor ogen met een verschillende kleur – dus dat het ene oog blauw is en het andere bruin? Kom, hoe heet dat ook alweer? O ja, hier heb ik het: *des yeux vairons*." Vermeij is even op-gestaan om het op te zoeken in de *Larousse*, die in dit tweetalige gezin zij aan zij staat met de jongste editie van de grote Van Dale – centraal in de boe-kenkast. <

Beruchte valse vrienden

Er zijn nogal wat Franse woorden die ook in het Nederlands voorkomen, maar dan net (of heel) iets anders betekenen. Enkele beruchte struikel-blokken:

- batterie** betekent 'accu' (dus niet 'batterij', dat is *pile*)
- blouson** 'jack, jasje' (dus niet 'bloes', dat is *chemisier*)
- chansonnier** 'cabaretier' (dus niet 'chansonnier', dat is *chanteur*)
- coffre** 'kluis, kofferbak' (dus niet 'koffer', dat is *valise*)
- dur** 'hard' (dus niet 'duur', dat is *cher*)
- essence** 'benzine' (dus niet 'essentie', dat is *essentiel*)
- médecin** 'arts' (dus niet 'medicijn', dat is *médicament*)
- perron** 'bordes' (dus niet 'perron', dat is *quai*)
- horloge** 'klok' (dus niet 'polshorloge', dat is *montre*)
- tom-pouce** '(korte) paraplu' (dus niet 'tompoes', dat is *millefeuille*)

In het Frans is dit geen 'horloge', maar een 'montre'.

Foto: 123RF

Trends, neologismen, jongerentaal – Ype Driessen houdt iedere maand in *Onze Taal* de vinger aan de pols in zijn fotostrip 'Ype'.

Ype

fotostrips.nl

Wie vertaalt, loopt onvermijdelijk tegen de grenzen van de taal aan. In deze rubriek presenteert elke maand een vertaler zijn of haar weerbarstigste vertaalprobleem – en de uiteindelijke oplossing.

Thérèse Cornips

Wat is het grootste vertaalprobleem dat u bent tegengekomen?

Het was niet mijn grootste vertaalprobleem, maar het is wel leuk. In *Sodom en Gomorra* van Marcel Proust beschrijft de verteller hoe hij twee mannen, een baron en een vestenmaker, met elkaar hoort vrijen. Als de heren klaar zijn, blijkt dat de baron nog wel een keer wil. Dan hoort de verteller de vestenmaker zeggen: “Vous en avez un gros pétard!” Dit *pétard* is een volkswoord voor ‘achterwerk’. De Haan, Hofstede en Van der Sterre hebben het later vertaald als: “Wat heeft u me een dikke reet!” Ik kon het juiste woord niet vinden. Ik wilde niet ‘kontje’ zeggen of zoiets. Alle homo’s die ik kende, heb ik ernaar gevraagd.

Hoe hebt u het opgelost?

Ik was op bezoek bij een homovriend, die als factotum een jongen uit het volk had met wie hij ook wel naar bed ging. Hij heette Ruud, en sprak plat Amsterdams. Ruud was aan het meedenken, en toen vertelde hij dat zijn moeder laatst samen met hem en haar zus een jurk ging kopen, en van een exemplaar dat zijn tante aanprees had gezegd: “Dat gaat toch niet met die dikke batterij van mij.” En hij gaf een harde klap op zijn bil. Dat was voor mij de vondst. *Pétard* betekent onder andere ‘geschut’, net als *batterij*. Dus ik laat die vestenmaker zeggen als de baron nog een keer wil: “Het is me wat met die dikke batterij van u.” *Batterij* is gangbaar Jordanees, want Ruud was een jonge jongen en zijn moeder leefde nog. Het staat ook in Van Dale; die geeft als achtste betekenis van *batterij*: “schertsend: achterste. ‘De batterij laten spreken’, winden laten”.

Thérèse Cornips (1926) vertaalde werk van onder (vele) anderen Marcel Proust, waarvoor ze in 1999 werd bekroond met de Martinus Nijhoffprijs. Onlangs verscheen bij Van Oorschot *Met een bevroren jas en een geleend tientje. Herinneringen van Thérèse Cornips*, geschreven door Guus Middag.

Foto: Klaas Koppe

Franstalige truien

Op die mysterieuze manier waarop dingen in de mode geraken, is sinds een seizoen of twee ineens de sweater met tekst weer terug. Veelal zie je mensen rondlopen met een zwarte of grijze trui van sweatstof, met daarop heel trots het woord *Icon* of *Vogue*.

En met dat *Vogue* kom ik meteen bij een subtrend van deze trend: het sweatshirt met Franse tekst.

Kijk, ik wil niet onaardig doen over modemensen. Ik heb zelf een jaar bij een modeblad gewerkt, uiteraard met Franse titel (*Elle*), dus ik weet dat er leuke, slimme mensen in die wereld werkzaam zijn. Maar als het op Franse teksten op truien bedenken aankomt, zijn ze toch wel slecht bezig.

Ik heb voor u een tijdje al die truien bestudeerd en gegroepeerd, en ik kom tot de volgende categorieën van Franstalige truien.

1. De categorie ‘middelbareschool-Frans’. Eigenlijk nog best geinig, want nostalgisch. Daarbij kun je denken aan de trui met de vraag “Parlez vous anglais” (zonder streepje en vraagteken, maar een kniesoor die daarop let). Of de trui met “Allons-y!” Die deed me reuze denken aan mijn Franse tekstboek van vroeger, *On y va tous!* – een titel die ik trouwens pas na drie jaar onderwijs zelf begreep.
2. De categorie ‘mode’. Frankrijk is mode en mode is dus Frans. “C’est en vogue” kun je dus zonder nadenken op een trui zetten. Of “Chic”. En dat doen fabrikanten dan ook. En dat kopen mensen. Mensen die een chique trui willen. Of zouden ze dat ironisch dragen?
3. De categorie ‘ cliché-Frans’, ook wel te noemen de categorie ‘Kon je nou echt niks beters verzinnen?’ Wat te denken van de tekst “Je t’aime”? Dat heeft iemand op een trui gezet. En “Mon chéri”. En daar zijn er dus duizenden van gedrukt. Op wie slaat dat dan eigenlijk? Ben je zelf je eigen liefde? Of is die trui je liefde? “C’est la vie”, staat ook op een trui. En dan is er nog de vreemde, maar toch clichématige zin: “Pour toute ma vie! J’adore Paris.” En anders wel: “Paris Boutique.” Tuurlijk joh. Parijs Winkel. Schrijf het maar op een trui. Als het in het Frans is, is het goed.
4. De categorie ‘Ja, nu begint het eindelijk een petit peu origineel te worden.’ Ik vind het wel aardig als iemand op niks af “Risque” op een saaie grijze sweater drukt. Ook viel ik voor de tekst “Ello”, maar dat komt vast doordat ik vroeger fan was van de Tweede Wereldoorlogcomedy *’Allo ’allo!* “Je suis fatigué” vond ik ook wel een goeie. Misschien een leuke voor een prille moeder die haar boodschap wil overbrengen zonder zeurderig te klinken.

Want in het Frans klinkt alles mooier.
Zelfs ‘Ik ben moe.’

AAF BRANDT CORSTIUS

Frans is lang de enige erkende taal geweest in België. Pas rond 1890 kreeg het Nederlands dezelfde status. Hoe kwam dat? Wat waren de gevolgen? En hoe Frans is Belgisch-Nederlands nog?

MIET OOMS

Illustratie: Hein de Kort

De velo werd een fiets

Hoe het Franstalige België steeds meer vernederlandste

Toen de Normandische koning Willem de Veroveraar in de elfde eeuw Engeland in zijn macht kreeg, drukte hij voor de eeuwen erna een stevig Frans stempel op de Angelsaksische dialecten daar. Die Franse invloed is terug te vinden in het moderne Engels. In Romaanse talen als het Frans wordt bij een getal als 21 eerst het tiental genoemd en dan de eenheid: *vingt-et-un*, een volgorde die ook in het Engels zit: *twenty-one*.

Van de zeventiende tot aan het begin van de twintigste eeuw heeft het Nederlands in België een vergelijkbare 'Franse saus' over zich heen gekregen. Hoe komt dat, en welke sporen vinden we daar vandaag nog van terug?

Reeks oorlogen

Terwijl Nederland in de zeventiende eeuw uitgroeide tot een wereldmacht op economisch en cultureel gebied, en de eigen volkstaal en cultuur in het centrum van de belangstelling kwamen te staan, kreeg het Zuiden de ene na de andere vreemde overheerser boven zich. Toen de Noordelijke Nederlanden zich in 1585 van Spanje losscheurden, bleef het Zuiden onder Spaanse heerschappij.

In de achttiende eeuw kwamen de Zuidelijke Nederlanden na een reeks oorlogen om de opvolging onder het Oostenrijkse vorstehuis, oftewel de Habsburgers, terecht – tot de Oostenrijkse Nederlanden in 1795 door Napoleon werden geannexeerd. Van 1585 tot 1815 stonden de Zuidelijke Nederlanden daardoor onder een centraal gezag van Franstalige vorsten, edelen en aartsbisschoppen.

Een intellectuele burgerlijke elite was er niet meer. Die was al kort voor de val van Antwerpen in 1585 gevlucht naar het protestantse Noorden. Het kleine groepje katholieke intellectuelen kon nog net een Nederlandse cultuurtaal in leven houden, maar had geen politieke invloed. De boerenbevolking was analfabeet, straatarm en sprak uitsluitend dialect.

Hereniging

Onder de Oostenrijkers en vooral de Fransen kwam er een doorgedreven verfransing van de Zuidelijke Nederlanden op gang. Het Oostenrijkse centrale gezag sprak en schreef zo veel mogelijk in het Frans met de lokale notabelen. Daardoor werd het Frans voor hen stilaan een noodzakelijke voorwaarde om

op lokaal niveau macht te houden. Voor de Franse overheerser moest alles in het Frans: administratie, rechtspraak en al het onderwijs. Dat laatste bleek in de praktijk niet haalbaar op het Vlaamse platteland, omdat er gewoonweg niet genoeg leerkrachten waren die voldoende Frans beheersten. Bovendien gingen de kinderen er amper naar school. Ze waren immers harder nodig op het veld.

En de hereniging van de Nederlanden tussen 1815 en 1830 dan? Bracht die de verfransing niet tot staan? Niet echt. Die periode was namelijk veel te kort om een hele generatie intellectuelen op te leiden in het Nederlands. Bovendien kwam er vanuit

Het eerste ‘ambtenaren-Nederlands’ in België bestond vaak uit vertaald Frans, zoals nog te zien is in constructies als *op punt stellen* (van *mettre au point*).

de Franstalige elite enorm veel weerstand tegen de politiek van de Nederlandse koning Willem I, die in België het Frans als taal van de overheid, de rechtspraak en het onderwijs wilde vervangen door het Nederlands.

Uiteindelijk leidde dit in 1830 tot de definitieve splitsing van de Lage Landen. En in het nagelnieuwe land België werd het Frans als vanzelfsprekend uitgeroepen tot enige officiële taal.

Vlaamse Beweging

De korte hereniging met de Nederlanden stopte de verfransing weliswaar niet, maar legde wel de kiem voor de toekomstige vernederlandsing. De Vlaamse intellectuelen die samen de Vlaamse Beweging vormden, hadden tijdens die vijftien jaar Verenigde Provinciën immers kennisgemaakt met een Nederlands dat tegenover de Franse cultuurtaal kon staan. Ze kenden zelf meestal geen of gebrekkig Frans en konden dus geen rol van betekenis spelen in het nieuwe België. Ze protesteerden steeds luider tegen het Franse overwicht.

De Vlaamse Beweging kreeg geleidelijk aan meer politieke invloed. Zo kreeg ze met veel moeite een hele reeks nieuwe taalwetten goedgekeurd. Rond 1890 verwierf het Nederlands dezelfde status als het Frans, en begin jaren zestig van de vorige eeuw werd de taalgrens officieel vastgelegd. Sindsdien bestaat België uit een Franstalig, Duitstalig en Nederlandstalig deel. Maar zoveel eeuwen intensief taalcontact met het Frans en relatieve afzondering van het noordelijke Nederlands veeg je niet uit met enkele taalwetten. De Franse invloed bleef.

Om te beginnen zijn de lokale dialecten door het eeuwenlange taalcontact sterk beïnvloed door het Frans. In de Vlaamse streektaal hoor je geregeld woorden als *frees* (‘aardbei’, van *fraise*), *pertang* (‘nochtans’, van *pourtant*), *kastrol* (‘kookpot’, van *casserole*), *malcontent* (‘ontevreden’), *fors* (‘kracht’), *nonkel* (‘oom’), *frak* (‘jas’, van *frac*), *sakosj* (‘handtas’, van *sacoché*), *staminee* (‘kroeg’, van *estaminet*),

pompier (‘brandweerman’) en *facteur* (‘postbode’). Ook wemelt het van tussenwerpsels als *allee*, *tiens*, *enfin*, *bon* en *nondedju*.

Bh

In een nieuwe taalwet van het einde van de negentiende eeuw werd bepaald dat het Nederlands ook een officiële bestuurstaal was. Maar hoe graag de Vlaamse intellectuelen van toen ook Nederlands wilden spreken, ze bleven in het Frans denken. De bestaande Nederlandse terminologie was nog onbekend, en die werd nog steeds als ‘buitenlands’ ervaren. Het eerste ‘ambtenaren-Nederlands’ in België bestond daardoor vaak uit vertaald Frans, zoals nog te zien is in constructies als *op punt stellen* (van *mettre au point*), *valabel* (van *valable*) en *maatschappelijke zetel van een vennootschap* (*siège social d’une société*, oftewel ‘hoofdkantoor’).

Ook op andere terreinen was er plots nood aan nieuwe woorden. In de negentiende eeuw kwam een hele reeks nieuwigheden op de markt. Aangezien het middelbaar en hoger onderwijs toen nog steeds volledig in het Frans gegeven werd, leerden de hogeropgeleiden en via hen de gewone mensen eerst de Franse benamingen voor al dat nieuws. Neem alleen al *embrayage* (‘koppeling’), *join de culasse* (‘koppakking’), *vis platinées* (‘contactpunten’), *velo* (‘fiets’), *turnevis* (‘schroevendraaier’), *trottinette* (‘autoped’), *soutien* (‘bh’), *camion* (‘vrachtwagen’), *allumeur/briquet* (‘aansteker’) en *lavabo* (‘wastafel’).

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw was pas echt taalcontact met Nederland mogelijk, dankzij radio en tv. Via die weg en het onderwijs werd sinds die tijd jarenlang een intensieve ABN-campagne gevoerd. Vooral gallicismen en belgicismen moesten er in ‘zeg niet ... maar ...’-lijstjes en taalzuiveringsboekjes aan geloven. De Franse invloed verloor vanaf dat moment zienderogen terrein.

Goesting

Intussen zijn we een halve eeuw verder, en is Belgisch-Nederlands een variant van de Nederlandse standaardtaal. Tijd dus om een balans op te maken: hoe Frans is dat Belgisch-Nederlands nog? De zojuist genoemde Franse woorden klinken intussen ofwel ouderwets, ofwel heel dialectisch. In de standaardtaal spreekt men nu van een ‘postbode’, een ‘jas’, een ‘vrachtwagen’, een ‘brandweerman’, een ‘fiets’ en een ‘bh’. Woorden als *allee*, *tiens* en *enfin* zijn wel blijvers. Even hardnekkig zijn leenvertalingen als *iemand aan de deur zetten*, *tekeergaan als een duivel in een wijwatervat* en *een kat een kat noemen*. De meeste mensen beseffen niet eens dat die uit het Frans vertaald zijn. Hetzelfde geldt voor spreektaalige vernederlandsde ontleningen als *plezant*, *goesting* en *ambetant*. De Franse herkomst schemert er nog wel een beetje doorheen, maar ze zijn intussen zó ingeburgerd dat dat niet meer stoort.

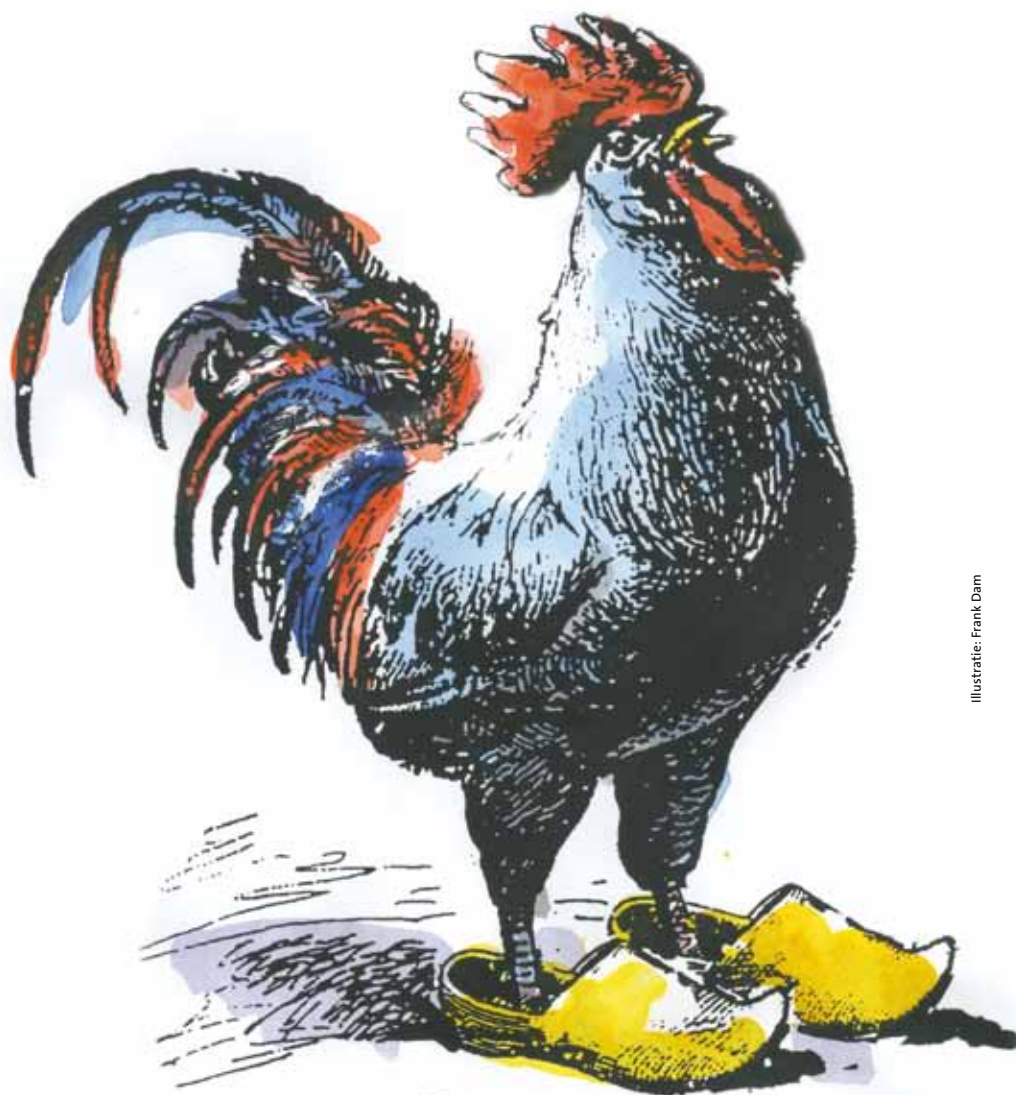
Er zit dus nog steeds flink wat Franse invloed in het Belgisch-Nederlands. Maar net omdat het Nederlands intussen ook een volwassen cultuurtaal is in België, heeft die Franse erfenis de plaats gekregen die haar toekomt: onopvallend en in een Nederlands jasje. <

Van harpe tot loterie

Nederlandse leenwoorden in het Frans

Het Nederlands wemelt van de Franse leenwoorden – dat is wel algemeen bekend. Maar omgekeerd heeft het Frans ook van ons geleend: *fauteuil* en *boulevard* komen van *vouwstoel* en *bolwerk*. En zo zijn er veel meer voorbeelden.

NICOLINE VAN DER SIJS

Illustratie: Frank Dam

C*anifichtône* of *kanifechtone*. Dat is het woord dat Luikenaren gebruiken voor ‘idiot’, en dan vooral ‘iemand uit Vlaanderen’. In 1999 nam de Waalse zanger Bob Dechamps (1914-2002) een spotlied op getiteld ‘Kanifechtone’. Het is te vinden op YouTube, en daar is ook te horen hoe het bij het publiek tot grote hilariteit leidt. Helaas kan ik er geen woord van verstaan, wat enigszins ironisch is, want *Kanifechtone* is een verbastering van het Nederlandse ‘(Ik) kan niet verstaan.’ Het woord is in Wallonië en Noord-Frankrijk overgenomen ter aanduiding van een Vlaming of Hollander die telkens als hij in het Frans wordt aangesproken dit zinnetje zegt; *canifichtône* kreeg daardoor de betekenis ‘Sorry, wat zeg je?’, en werd vervolgens gebruikt voor degene die het zinnetje bezigt.

Het voorbeeld *canifichtône* lijkt erop te wijzen dat er weinig contact – laat staan begrip – bestond tus-

sen Nederlands- en Franstaligen. En dat is misschien ook wel begrijpelijk: wat stelden de kleine Lage Landen aan de zee uiteindelijk voor tegenover het grote Franse rijk, dat vanaf de Middeleeuwen een immense culturele, politieke en economische invloed op heel West-Europa uitoefende?

Het Frankische Rijk

Het gangbare idee is dat het Nederlands nauwelijks tegenwicht heeft geboden aan de vele Franse leenwoorden die in onze taal terechtgekomen zijn. Dat Nederlandse minderwaardigheidsgevoel blijkt onterecht. Hoewel het Nederlands ongeveer drie keer zoveel woorden uit het Frans heeft geleend als andersom, blijkt de Nederlandse invloed op het Frans bepaald niet verwaarloosbaar.

Het begon allemaal in het jaar 481, toen het Frankische Rijk werd gesticht, waartoe onder andere het huidige Frankrijk, Nederland en België behoorden.

Het stond onder leiding van de Merovingen, een familie die afkomstig was uit de Lage Landen en Oud-nederlands sprak. Pas in 751 maakten ze plaats voor de Duitssprekende Karolingen. Maar toen had het Nederlands bijna drie eeuwen lang zijn stempel op het Frans gedrukt. Daarom vinden we bijvoorbeeld allerlei Nederlandse leenwoorden in het beroemde heldendicht *Chanson de Roland* uit 1080, waarin verhaald wordt over de nederlaag die Karel de Grote in 778 bij Roncevaux in Navarra leed in zijn strijd tegen de Basken, waarbij Roeland, neef van Karel de Grote, in een achterhoedegevecht sneuvelde. Het zijn vooral krijgstermen als *épier* (van het Nederlandse *spieden*), *éperon* (van *spoor*, ‘metalen hielstuk aan een laars’),

Ook veel namen voor lekkernijen zijn overgenomen, zoals *amplimous* (*appelmoes*), *boucacouque* (*boekweitekoek*), *gaufre* (*wafel*) en *spéculos* (*speculaas*).

guetter (*wachten*, ‘opwachten’), *fauteuil* (*vouwstoel*), *hair* (*haten*), *heaume* (*helm*), *honnir* (*honen*) en *salle* (*zaal*).

Door de honderden Nederlandse leenwoorden werd het Frans in deze periode met twee op dat moment onbekende klanken uitgebreid: de *h* in bijvoorbeeld *harpe* (van het Nederlandse *harp*) en *hêtre* (*heester*) en de *w*, die in het moderne Frans veranderd is in *g(u)*, vergelijk *gant* van *want* (‘handschoen’).

Huis-tuin-en-keukenwoorden

Nadat het Frankische Rijk uiteengevallen was, bleven er contacten bestaan tussen het Nederlands en het Frans, die voornamelijk uitgingen van het tweetalige overgangsgebied in het huidige Vlaanderen, Wallonië en Noord-Frankrijk. De meeste Nederlandse leenwoorden – bijna tweederde van de in totaal ongeveer 1550 – vinden we dan ook in Noord-Franse dialecten. Een deel van deze dialectwoorden is inmiddels verouderd of aan het verouderen, ook omdat in Frankrijk, net als in Nederland, de dialecten steeds meer terrein verliezen. Maar een ander deel is Standaardfrans geworden, bijvoorbeeld *mite* (*mijt*) en *tique* (*teek*).

In de Franse dialecten zijn vooral huis-tuin-en-keukenwoorden geleend, zoals *dicbeth* (*dekbed*), *drövatte* (*draagvat*), *emme* (*emmer*, ‘vloeistofmaat’), *asbane* (*halsband*) en *hec* (*hek*). Veel woorden komen voort uit de landbouw, zoals *linsat* (*lijnzaad*) en *bucail* (*boekweit*). Woorden als *colza* (*koolzaad*), *bintje* en *framboise* (*braambes*) zijn Standaardfrans geworden.

Ook veel namen voor lekkernijen zijn overgenomen, zoals *amplimous* (*appelmoes*), *boucacouque* (*boekweitekoek*), *gaufre* (*wafel*) en *spéculos* (*speculaas*). Vlaamse biersoorten vonden gretig aftrek in Frankrijk, inclusief hun naam, blijkens leenwoorden als *faro*, *gueuze* (*geuze*), *hougarden* (*Hoegaarden*), *lambic* (*lambiek*), *lopète* (*luppensbier*), *midelle bière*

(*middelbier*) en *pètèrman* (*peterman*). Dat de Fransen zich het Vlaamse bier goed lieten smaken, is goed te zien aan het Franse *godaille*. Dat woord gaat terug op de verouderde Nederlandse verbinding *goed aal* (‘goed bier’), maar in het Frans staat het voor véél meer: ‘overdaad aan eten en drinken’. Het ervan afgeleide werkwoord *godailler* betekent zelfs ‘de bloemetjes buitenzetten, aan de zwier zijn’.

Bolwerk en beurs

In de Middeleeuwen waren de Vlaamse steden in heel West-Europa vermaard vanwege de lakenindustrie. Dat vinden we terug in de plaatsnamen *Poperinge* en *Kamerijk*, die in het Frans terechtgekomen zijn als *popeline* en *cambrai*, aanduidingen voor fijn linnen. Verdwenen, naar plaatsnamen vernoemde stofnamen zijn *escot* (van *Aarschot*), *bergopzoom*, *bruges* (*Brugge*) en *gant* (*Gent*).

Eeuwenlang hadden Fransen en Nederlanders contact over zee of via de waterwegen. De Fransen leerden zo de Nederlandse namen kennen voor *baars*, *haring*, *krab*, *schelvis*, *spierling* en *stokvis* – in het Frans: *bar*, *hareng*, *crabe*, *églefin*, *spirlin* en *stockfish*. De Nederlandse scheepsbouwkunst was toonaangevend, dus de Fransen namen op dat terrein allerlei woorden over, zoals *bakboord*, *boegspriet*, *boei*, *fok*, *mast*, *stuurboord* en *windas* – in het Frans: *bâbord*, *beaupré*, *bouée*, *foc*, *mât*, *tribord* en *vinas*.

In de zestiende en zeventiende eeuw voerden Spanjaarden, Fransen en Nederlanders veel strijd in Vlaanderen. Als gevolg hiervan leerden de Fransen allerlei Nederlandse krijgstermen kennen, zoals *bivouac* (*bijwacht*), *blocus* (*blokhuis*), *boulevard* (*bolwerk*), *drosser* (*drossen*) en *quartier-mâitre* (*kwartiermeester*). Al in de Middeleeuwen had men een strijdbijl de schertsende benaming *godendard* gegeven, naar het Vlaamse *goedendag* – een woord dat in het middeleeuwse Nederlands overigens nooit als wapennaam is aangetroffen.

Later, in de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw van de Republiek, hebben de Fransen Nederlandse woorden overgenomen als *atlas*, *berm* (als vestingbouwterm; dat werd *berme*), *actie* (in de betekenis ‘aandeel in grondkapitaal’; het werd *action*), *beurs* (‘handelsbeurs’: *bourse*), *gas* (*gaz*) en *loterij* (*loterie*).

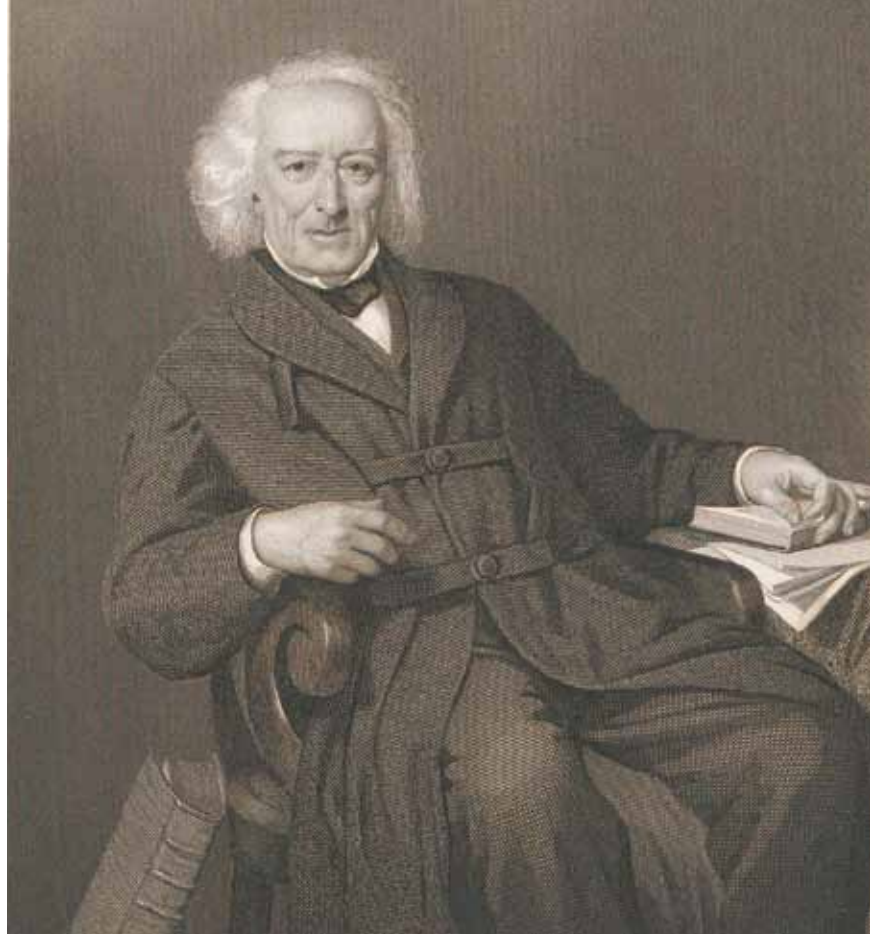
Korfbal

De meeste Nederlandse leenwoorden in het Frans zijn overgenomen voor 1800, maar ook daarna werd er wel wat geleend. In de twintigste eeuw bijvoorbeeld de namen voor kaassoorten *édam*, *gouda* en *maasdam*, de hondensoorten *groenendael* en *schipperke*, en de sport *korfbal*.

Veel van de Nederlandse leenwoorden in het Frans komen alleen in dialect voor, en zijn aan het verouderen. Maar de *Petit Robert*, het standaardwoordenboek van het moderne Frans, vermeldt nog steeds ruim vijfhonderd Nederlandse leenwoorden. Voilà! <

De negentiende-eeuwse schrijver en geleerde Jacob van Lennep maakt zich zorgen over het Nederlands dat hij hoort en leest – vooral ook over de “springvloed van uitheemse woorden en wendingen” daarin. Een interview.

MARITA MATHIJSEN

“Franse woorden in een Nederlandse saus”

Gesprek met Jacob van Lennep (1865)

Enige weken geleden kwam het boekje *De gemakkelijke spraakkunst* uit, geschreven door “een lid van de akademie”. De kranten wezen meteen de schrijver aan: Jacob van Lennep. Niemand anders in Nederland zou zo geestig zijn. Inderdaad: het was Jacob van Lennep. De bejaarde schrijver ridiculiseert fouten in het Nederlands en drijft de spot met schoolgrammatica’s die sinds de oprichting van de Hogere Burger School in gebruik zijn. In zijn huis aan de Amsterdamse Keizersgracht interviewden wij de schrijver.

Meneer Van Lennep, ik meen in uw boek een zekere tegenspraak te ontdekken. Enerzijds geeft u een lofzang op het Nederlands, anderzijds hebt u ook veel kritiek op het gebruik van onze taal. U onderscheidt zelfs allerlei soorten Nederlands naast ‘beschaafd Nederduits’.

“Jazeker, ik tel wel negen subtalen van het Nederlands: het voorzangers-Nederlands, het koffiehuis-Nederlands, het fatsoendelijk Nederlands, het pudding-Nederlands, het Amsterdams-Nederlands, het kunstmatig Nederlands, het wetgevend Nederlands, het wetenschappelijk Nederlands en het kranten-Nederlands. Het minst welluidend vind ik het voor-

zangers-Nederlands, waarbij de taal met name door dominees zo uitgesproken wordt alsof men haar op een pijnbank uitrekt. Maar het koffiehuis-Nederlands waarin voor elk bestaand woord een ander gezocht wordt en elk biljet een ‘flap’ heet en elke juffrouw een ‘meisje’ bevat me ook niet. Het meest ergerlijk vind ik het fatsoendelijk Nederlands, dat burgers gebruiken om te laten zien dat ze niet van de straat zijn. Daarom gebruiken ze zogenaamd deftige woorden die eigenlijk bastaardwoorden zijn, meestal aan het Frans ontleend, en dan ook nog deerlijk verminkt.”

**Slampamperige formuleringen
Kunt u daarvan een voorbeeld geven?**

“Wel, u hoeft maar in Den Haag over het Lange Voorhout te lopen en u hoort het. Ik heb er zelf in mijn roman *Klaasje Zevenster* voorbeelden van opgeschreven, en in mijn toneelstukken over de Belgische Opstand.” Jacob van Lennep loopt naar de boekenkast en haalt een blauw bandje tevoorschijn. Hij bladert even en leest dan voor: “Onze couragie heeft de vijand verdreven en de glorie van onze naam gemainteneerd. Wij brengen u de liberteit en wij hopen dat gij u reconnaissant zult tonen.”

Maar hier spreekt een Vlaming in 1830: natuurlijk is die niet zo vaardig in het Nederlands.

“In Nederland liggen de voorbeelden ook voor het oprapen. Ik heb veel waardering voor onze hedendaagse schrijvers, mevrouw Bosboom-Toussaint, de heer Conrad Busken Huet, maar lees eens enkele zinnen van hen en u zult zich afvragen of zij op school gegaan zijn om zo goed mogelijk te leren hoe je Franse woorden in een Nederlandse saus kunt opdienen.”

Was dat ook de voornaamste reden voor u om tot tweemaal toe de grondwet van Nederland te herschrijven?

“Zeker, de taal van de grondwet van 1848 heeft niets gemeen met de Nederlandse taal. De woorden zijn dan wel af en toe Hollands, de zinsvorming bewijst dat de schrijvers goed Frans verstaan maar niet

“Geen Engels, Duits of Frans wint het in zwier en praal van de Nederlandse taal.”

meer gewend zijn in hun moedertaal te denken. Toen de spelling van de grondwet gecorrigeerd was, wreef men zich tevreden in de handen en dacht Nederlands te hebben geschreven. Ja, de woorden zijn terug te vinden in woordenboeken – maar het gaat om de zin en betekenis, en daarnaar moet de gebruiker herhaaldelijk raden. En dat voor een grondwet, waarin duidelijkheid van stijl en uitdrukking van zo groot belang is! De grondwet is de bijbel van de rechtspraak, maar wat moet een rechter als de betekenis van een bepaald artikel voor diverse uitleg vatbaar is? De grondwet van 1815 was al geschreven in erbarmelijk Nederlands. Veel van de haarkloverijen en beuzeltwisten waarmee de politiek sindsdien zo veel tijd verkwist en papier vermorst heeft, zouden niet nodig zijn geweest als woorden goed gebruikt waren en er klaarheid in de volzinnen was. In de nieuwe grondwet is er opnieuw veel verwarde, nevelachtige, overbodige, gebrekkige, gevaarlijke taal – door de slampamperige formuleringen.”

Maar de Akademie van Wetenschappen heeft toch stukken doen uitgaan waarin aangedrongen wordt op juist gebruik van het Nederlands? Heeft dat niet geholpen?

“Het leegmalen van de Haarlemmermeer is in minder dan tien jaar gelukt – wij van de Akademie proberen al sinds een halve eeuw bij ons ontstane on-Nederlandse woorden en wendingen uit de taal te pompen en dat lukt niet. Het kost minder moeite de Zuiderzee af te dammen dan een dam te leggen tegen die springvloed van uitheemse woorden en wendingen die dagelijks in onze tijdschriften, in onze wetten en kranten weten in te dringen.”

Geblaas, gebalk, gekras

U verzet zich niet alleen tegen de uitheemse woorden en het onduidelijk gebruik van het Nederlands, u stoort zich ook aan het pompeuze van een bepaald soort schrijftaal.

“Jazeker, het verhandelend, wetgevend en wetenschappelijk Nederlands is een logge machine, een

trekschuit die maar niet wil erkennen dat er ook stoomtreinen zijn. Lees eens hoe brieven in elkaar steken. Die beginnen met ‘Hoogwelgeboren Heer’, dan vervolgen ze dat de inhoud van ‘uwehoogwel-edelgeboren letteren’ goed aangekomen is en ze eindigen ermee dat ‘Uwhoogweledelgeborene’ gevraagd wordt ‘eerbiedige hulde te brengen aan UwHoogweledelgeborenes gemalin’. De taal kan eenvoudiger en minder gedwongen en daardoor krachtiger en sierlijker worden. Er hoeft geen verschil tussen spreektaal en schrijftaal te zijn. Al moet ik er niet aan denken dat het gemompel, gegrom, gemurmel, geblaas, gebalk, gekras en gekwaak dat verhandelaars soms voor Nederlands willen doen doorgaan, op schrift gesteld wordt.”

Ik ga iets aan u voorleggen. Er zijn in Nederland sinds de vroegste tijden vreemdelingen binnengekomen. Soms kregen die een warm welkom, zoals in de zeventiende eeuw toen de immigranten uit het Zuiden welvaart brachten, soms zijn die tegengewerkt, zoals in uw tijd de Duitse emigranten. Een land hoort natuurlijk vreemdelingen te accepteren. Geldt dat niet eigenlijk ook voor een taal? Zou je niet tolerant moeten zijn voor nieuwe invloeden?

“Geen Engels, Duits of Frans wint het in zwier en praal van de Nederlandse taal, meen ik. Natuurlijk, ons taalgebied is klein en buitenlanders verstaan onze taal niet. Maar als iedereen die taal maar schrijft zoals de wind hem voortdrijft, als geleerden en brekebenen haar ongepermitteerd mogen mishandelen en vernederen en haar kunnen kneden alsof het een wassen neus is die je naar eigen keus kunt verformfaaien – wat blijft er dan nog eigen aan de taal? We willen toch geen grote pudding van alle talen bij elkaar in een kom, en elk stort dan over zijn portie een eigen saus?”

Is de eenmaal gevormde taal dan zo belangrijk dat veranderingen niet toegestaan zijn?

“Natuurlijk zijn veranderingen welkom. Ik laat mijn boeken toch ook niet meer op de houten handpers drukken nu er ijzeren stoompersen zijn. Ik pleit voor een schrijftaal die meer naar de gesproken taal neigt, en ik vind het handhaven van de naamvallen en de aanvoegende wijs ook niet meer van deze tijd. Maar dat is wat anders dan het verhandelen van de taal. Onze taal is gelegen in een uithoek van Europa, Nederland is slechts een stip op de wereldkaart, en hoe snel zo’n stip uitgewist kan worden, weten we uit het verleden. De taal van onze vroegste stammen, van de Kaninefaten, de Welfen, de Katten, wordt al niet meer gesproken. Zo kan het het Nederlands ook vergaan. En waar kan een volk meer waarde aan hechten dan aan zijn taal? Vijanden kun je terugslaan, nederlagen verwerken, geldmalversaties rechtbreien, verwoeste steden herbouwen, overstromde akkers heroveren, maar een taal die teniet is gegaan, kan nooit meer van de ondergang gered worden. De taal is het wezen en de ziel van de natie.” <

Alle uitspraken van Jacob van Lennep (1802-1868) zijn herformuleringen van gedachten die letterlijk ontleend zijn aan werken van hem, behalve de opmerking over de ‘hedendaagse schrijvers’ en de zin over Nederland als een stip op de wereldkaart.

Op tv, op straat, online – overal hoor en lees je weer net iets andere talen en taaltjes. Guus Middag staat er maandelijks bij stil.

Stromae

Taal is uitgevonden om met elkaar te praten. Ik vertel niks nieuws. Maar taal is ook heel geschikt om je af te zonderen. En ook daarmee vertel ik niks nieuws. Zie het verschijnsel van de geheimtaal. En van de groeps-, straat- en jeugdtaal, allemaal juist bedacht om niet voor iedereen begrijpelijk te zijn. Een curieuze vorm van jeugdgroeps-taal is het Franse ‘verlan’, gebaseerd op lettergreepomkeringen. *La cité* (‘de stad’) wordt in het verlan *la téci*. *Tomber* (‘vallen’) wordt *béton*. *Verlan* is zelf ook een omkeerwoord: van *l’envers*, Frans voor ‘het omgekeerde’. Hoe zou in deze omkeertaal een maestro heten?

Stromae is de artiestennaam van Paul van Haver (geboren in 1985), zoon van een Vlaamse moeder en een Rwandese vader, Franstalig opgevoed in een buitenwijk van Brussel. Twee jaar geleden hoorde ik op de radio een lied van hem. Het raakte mij meteen, maar ik wist nog niet waarom. Het begon met een wat melancholiek piano-intro, en daarna versnelde het ritme, een stem begon te vertellen en aan te zwellen en bozer en dreigender te klin-

ken, totdat het swingende refrein losbarstte. Het klonk allemaal goed, maar er bleef iets donkers over het geheel hangen.

Vadergemis

Waarover zong Stromae? Dat wist ik nog niet. Maar ik wist wel dat ik het woord *papa* hoorde, heel vaak en heel wanhopig. De titel van het lied was ‘Papaoutai’, een eigen spelling voor ‘Papa où t’es?’, en een omkering van ‘Papa où es-tu?’: ‘Papa, waar ben je?’ ‘Papaoutai’ is een lied over verdwenen vaders. Zelf is Stromae zijn vader al vroeg kwijtgeraakt: hij heeft hem in zijn jeugd maar een paar keer gezien, voordat hij verdween en omkwam in Rwanda, in 1994.

In de eerste twee regels vraagt de zoon aan de moeder wat alle kinderen met een vadergemis aan hun moeder vragen: zeg mij waar hij vandaan komt; dan weet ik zelf waar ik heen moet. “Dites-moi d’où il vient / Enfin je saurais où je vais.” De moeder probeert haar zoekende zoon gerust te stellen. Als je maar goed zoekt, zul je hem uiteindelijk vinden, zegt ze – en nog meer van die stichtelijke dingen. Dat papa vaak weg moet om te werken. Dat werken goed is en veel beter dan in slecht gezelschap zijn. “Travailler c’est bien / bien mieux qu’être mal accompagné.” Het zou zo op een tegel kunnen.

Maar daar neemt de zoon al gauw geen genoegen meer mee. Hij verheft zijn stem. Hij richt zich, in een mengsel van schaamte, woede en verdriet, rechtstreeks tot zijn vader: waar heb je je verstopt, “où es-tu caché?” Bij het verstoppertje spelen moet je je handen voor je gezicht slaan en hardop tot tien tellen. In het Frans: *compter des doigts*, ((op) zijn vingers tellen). En dan mag je gaan zoeken. Maar de zoon zoekt nog steeds. “Au moins mille fois que j’ai compté mes doigts”: ik heb minstens duizend keer tot tien geteld – en je nog altijd niet

gevonden. Waarna het refrein zich aandient, met zijn vele herhalingen van de zoekroep “Papaoutai?”

Wijsheden

Daarna komt de volwassen zoon aan het woord. Hij is duidelijk ouder geworden. Hij begint zelfs een beetje op zijn moeder te lijken, want ook hij gaat in algemene wijsheden spreken: “Un jour ou l’autre on sera tous papa”, op een dag zullen we allemaal papa zijn. En dan? “Et d’un jour à l’autre on aura disparu”: en van de ene op de andere dag ben je er niet meer. In de wereld van Stromae volgen vaderschap en verdwijning logisch op elkaar. Maar hij zal al die vaders die uit beeld verdwijnen weleens ter verantwoording roepen. Hoe willen ze dat er later naar hen gekeken zal worden: met afkeer, of juist bewondering? Willen ze beschouwd worden als “des géniteurs ou des génies”, een moeilijk te vertalen woordspel: als verwekker of als held? Vader worden is niet zo moeilijk, maar hoe word je een goede vader? “Tout le monde sait comment on fait les bébés, / mais personne sait comment on fait des papas.” Ook dat zou je zo op een tegeltje kunnen zetten: iedereen weet hoe je een kind moet maken, maar niemand weet hoe je een vader maakt.

‘Papaoutai’ is een opzweepend dansnummer dat het nog steeds heel goed doet in alle Europese discotheken. Vrolijk danst iedereen over de wijze aforismen van moeder en zoon heen, en over het grote verdriet van het vadergemis. Maar in het aangrijpende refrein klinkt het eenzame jongetje nog door, in de steeds herhaalde zoekkreet, in zijn eigen spelling, in zijn eigen geheimtaal: “Papaoutai?” Er kan maar door één iemand antwoord op worden gegeven, omdat er naast de zoon maar één iemand is die dezelfde geheimtaal spreekt. <

De Belgische singer-songwriter Stromae.

Harbalorifa

Er zit al heel lang een raar woord in mijn hoofd. *Harbalorifa*. Het komt voor in een liedje dat ook al heel lang in mijn hoofd zit, ooit geleerd op school: over een hertog Jan die “kwam varen, te peerd parmant, al triumfant”. Wat het betekende, wist je niet, zoals bij zo veel liedjes, maar de juf zong voor, en wij zongen haar braaf na, tot en met het raadselachtige refrein: “Harbalorifa, zong den hertog, harbalorifa.”

Pas veel later zou ik erachter komen dat dit lied gebaseerd was op hertog Jan van Brabant, die werkelijk heeft bestaan (1252-1294), negen liederen heeft nagelaten en in een van die negen liederen ook werkelijk heeft gezongen. Het is het lied waarin hij vertelt dat hij op een morgen in mei vroeg is opgestaan en toen in zijn boomgaard drie jonkvrouwen ontmoette. “De ene zong voor, de andere zong na: / Harba lori fa, / Harba harba lori fa, / Harba lori fa.” De hertog raakte daar zó opgetogen van dat hij (tweede couplet) ging meezingen en (derde couplet) zich begon op te dringen aan de mooiste van de drie, maar die was daar niet van gediend – en toen was het lied ook meteen uit.

Harbalorifa: het leek me altijd een leuk onzinwoord, zoiets als *simsalabim*, *falderie faldera* of *hopsasa*. Maar daar namen de geleerden geen genoegen mee. Als de jonkvrouwen nu eens een bestaand Frans lied hadden gezongen, en als de tekst daarvan niet goed begrepen was en verbasterd tot *harbalorifa* – wat zouden ze dan gezongen kunnen hebben? Een tijdlang dacht men dat het *herba flors fa* geweest zou kunnen zijn, Oudfrans voor ‘l’herbe fait des fleurs’: het kruid begint te bloeien, de lente is in het land, met alle mogelijke erotische bijbetekenissen. Maar volgens andere geleerden was dat taalkundig niet aannemelijk. In het Oudfrans zou (*h*)arba ook een nevenvorm van *alba* kunnen zijn, en dan zouden de jonkvrouwen misschien gezongen hebben: (*h*)arba lor i fa, de ochtend is voor hen (de geliefden) gekomen – een bekend motief in een dageraadslid.

Harbalorifa: ze weten nog steeds niet of het iets betekent, en zo ja: wat. Ik ben nog niet veel verder dan op die ene dag op school, toen hertog Jan na zeventienhonderd ja-ha-ren onze klas kwam binnengeva-ha-ren, op zijn peerd parmant, al triumfant.

GUUS MIDDAG

Hertog Jan I van Brabant (1252-1294; met wapen).

Koningslied in Frankrijk?

Het is nu al twee jaar geleden, maar ik kan er nog steeds kwaad om worden: dat hele gedoe over die zogenaamde grammaticale fouten in het Koningslied uit 2013. En dan vooral die zin “De dag die je wist dat zou komen is eindelijk hier”, waarvan iemand beweerde dat er acht fouten in zouden zitten, wat iedereen vervolgens kritiekloos nabazelde.

Ik heb dat destijds taalkundig helemaal uitgezocht, en het is natuurlijk wel een bijzondere constructie, *de dag die je wist dat zou komen*, maar toch is hij van een uitzonderlijke grammaticale onberispelijkheid. Je hebt een bijvoeglijke bijzin *die je wist dat zou komen*, die gemaakt is door het onderwerp van de bijzin *dat die zou komen* naar voren te halen, waardoor in die zin zelf een lege plaats ontstaat: *die je wist dat (...) zou komen*.

In mijn grammaticale zoektocht kwam ik soortgelijke constructies in verschillende andere talen tegen. Al in 1924 signaleerde de Deense linguïst Otto Jespersen in het Deens de constructie *den mand som jeg tror har taget pungen* (letterlijk: ‘de man die ik dacht heeft gepakt de beurs’), en in het Engels van Shakespeare *Arthur, whom they say is killed tonight* (‘Arthur, die ze zeggen is gedood vannacht’).

Jespersen had iets dergelijks ook in het Frans gevonden, maar dat noemde hij zelf een ‘enigszins verouderde’ constructie. De zin die hij citeerde was “Mais quelle est cette femme, que je vois qui arrive?” (‘Maar wie is die vrouw, dat ik zag die daar aankwam?’). In dit voorbeeld valt allereerst op dat het betrekkelijk voornaamwoord *qui* op een andere plaats staat. Het is niet *die vrouw die ik zag dat daar aankwam*, maar *die vrouw dat ik zag die daar aankwam*. Betekent dit dat het Frans de Koningsliedconstructie niet kent?

In 2013 heb ik die kwestie niet nader uitgezocht, maar onlangs struikelde ik over een hedendaags voorbeeld. Het wordt vermeld op een Franse website onder het kopje ‘Les bizarreries du francais’ (‘De eigenaardigheden van het Frans’), en het luidt: “l’enfant qui je sais que veut me voir” (‘het kind dat ik weet dat wil me zien.’)

De website noemt dit een opmerkelijke constructie, en zet die af tegen de “meer klassieke formulering” *l’enfant que je sais qui veut me voir*, waarbij het betrekkelijk voornaamwoord *qui* niet achter *enfant* maar achter *sais* staat. Die klassieke formulering is echter volgens de (moderne) website “peu usitée” (‘weinig gebruikt’). Dat kan kloppen, want dat zei Jespersen al in 1924 toen hij opmerkte dat *cette femme que je vois qui arrive* ‘enigszins verouderd’ was.

Gelukkig heeft Frankrijk geen koning, anders hadden ze daar ook dat gedoe gehad.

DE TAALPROF

Foto: Wikimedia

Marco Pantani bedwingt in 1997 tijdens de dertiende etappe van de Tour de France de Alpe d'Huez, een col van de buiten-categorie.

‘De patron demarreert’

Frans in het Nederlands van de Tour de France

Col, peloton, recupereren: nooit hoor je zó veel Frans in het Nederlands als tijdens de Tour de France. En nooit ook is de grens tussen het Nederlands en het Vlaams zo dun als juist dán.

ANN DE CRAEMER

Ik was zestien. Het was hoogzomer en op televisie had ik Marco Pantani net de dertiende etappe in de Tour de France van 1997 zien winnen. De liefde voor de wielersport had ik van huis uit meegekregen, maar Pantani slaagde erin mijn koersvuur nóg verder aan te wakkeren. Een half uur nadat Il Elefantino als snelste ooit de top van Alpe d'Huez had bereikt, vlamde ik met mijn eigen fiets de helling achter ons huis op. Zoals elke wielerminnende Vlaamse tiener dat ooit heeft gedaan, speelde ik daarbij zelf voor commentator en beschreef ik luidkeels hoe ik ‘en danseuse’ de berg (veeleer een puist in het landschap) wist te bedwingen.

En danseuse. Als ik denk aan de taal van de Tour de France, is dat de eerste uitdrukking die bij me

opkomt. Niet alleen is het een Frans begrip, maar ook een wielerterm die je tijdens de Tour het vaakst hoort. In welke andere rittenwedstrijd moeten coureurs zo veel bergen beklimmen, wat we hen als toeschouwers het liefst en danseuse zien doen?

Prikkelen

Wie wil inzoomen op de taal van de wielervedstrijd die straks weer drie weken lang het leven van heel wat sportliefhebbers zal beheersen, kan niet anders dan het eerst over Karel Van Wijnendaele (1882-1961) hebben. Hij richtte de krant *Sportwereld* op, was de pionier van de Vlaamse sportjournalistiek en gaf de wielertaal het kenmerk waarmee ze zich vandaag nog steeds onderscheidt: het beeldende karakter. Televisie was in de tijd van Van Wijnendaele in geen enkele woonkamer te vinden, dus waren het zijn artikels die de wielertiefhebber inlichtten over het koersverloop. De taal daarvan moest de verbeelding van de lezer zó prikkelen dat het voelde alsof die de koers zelf had gezien, of nee, gevóeld, en dat was ook uitdrukkelijk Van Wijnendaeles bedoeling: “Bij mij zal de voelende mensch meer vinden dan de denkende, omdat het aangebrachte materiaal riekt naar de lucht en de grond van de streek, en de beelden voor ’t grootste paart gekapt zijn, uit het graniet van het Vlaamsche Volk!”

Een treffend voorbeeld is de manier waarop Van Wijnendaele een scène uit Parijs-Brussel beschrijft:

Pélessier bekeken. Zijn wezen geelk dat van iemand die stuip trekkingen heeft. De oogen glariëden in den kop. Om den mond een bittere, uitdagende trek. Men zag het: hij beet zich het bloed uit de lippen! Hij was leelijk in zijn ongenadige nijdigheid. Leelijk en schoon terzelvertijde: schoon van verbeterden woede en strijd lust!

De taal van de wielersport is sinds Van Wijnendaele niet wezenlijk veranderd: nog steeds gebruiken verslaggevers beeldrijke woorden, metaforen en uitdrukkingen om het harde labeur van de renners in de verf te zetten. Michel Wuyts en Maarten Ducrot, de bekendste wielercomentatoren van respectievelijk Vlaanderen en Nederland, hebben het tijdens de Tour over 'berggeiten', 'stoempen', 'elkaar de keel vasthouden', 'erf gepierd worden' en 'de tegenstander het snot voor de ogen rijden'. Het zijn vaak termen die met lijden te maken hebben, en zo plastisch mogelijk de gruwelschoonheid van de Tour op het publiek moeten overbrengen.

Jus in de benen

Via de Ronde van Frankrijk hebben heel wat wielertermen een plek in de Nederlandse taal veroverd. De Tour is nu eenmaal 's werelds bekendste wielervedstrijd, en bovendien is het wielrennen, in tegenstelling tot wat vaak wordt aangenomen, in Frankrijk ontstaan. Als je daarbij optelt dat de koers vooral in Vlaanderen een ongekeerde populariteit bereikte, en de taal van de Vlamingen vanouds veel invloed van het Frans heeft ondergaan, is het niet meer dan logisch dat Nederlandse wielertaal doorspekt is met Frans jargon.

Er zijn, ten eerste, de termen die letterlijk zijn overgenomen uit het Frans en inmiddels deel uitmaken van het vocabulaire van elke wielertiefhebber. Is *Tour de France* zelf niet het meest sprekende voorbeeld? Wanneer je Google doorzoekt op pagina's die in het Nederlands geschreven zijn, vind je 1.670.000 hits voor *Tour de France*, tegenover slechts 290.000 voor *Ronde van Frankrijk*. De lijst met andere voorbeelden is lang: *col*, *peloton* (is er wel een alternatief in het Nederlands?), *etappe*, *coureur*, *pédaleur de charme* ('renner met een mooie stijl'), *à bloc rijden* ('voluit rijden'), *demarrage* ('het snel wegsprinten

tussenin hangen), *gabarit* ('lichaamsgestel': *een renner met een stevig gabarit*), *fringale* ('hongerklop': *gepakt zijn van de fringale*), *pot belge* ('dopingcocktail'), *échappée-bidon* ('zeer lange ontsnapping'), *patron* ('baas': *de patron van het peloton*), *motard* ('motorrijder in de koers'), *panache* ('explosiviteit'), en op *souplésse rijden*.

Pointeren

Verder zijn er de vele Franse wielersportwoorden die vernederlandst werden: *pointeren* ('zo trappen dat de tippen van je voeten naar beneden wijzen'), *plafonneren* ('niet meer kunnen versnellen'), *soigner* ('verzorgen'), *surplacen* ('tijdens een sprint balancerend stilstaan op de fiets om zo een tegenstander ongewild de leiding op te dringen'), *piloteren* ('lanceren': *een ploegmaat piloteren*), *mouliner* ('met hoge trapfrequentie rijden') en *remonteren* ('inhalen').

Er zijn, tot slot, ook uitdrukkingen die letterlijk uit het Frans zijn vertaald en zelfs in het dagelijkse taalgebruik algemeen goed zijn geworden, zoals *de deur dichtdoen* (*fermer la porte*), *met de vingers in de neus* (*les doigts dans le nez*), *in het wiel springen* (*sauter dans la roue*) en *rodelantaarndrager* of *rode lantaarn* (*lanterne rouge*, 'laatste renner in het eindklassement van de Tour'; verwijzing naar de rode lantaarn die vroeger als waarschuwing aan de laatste wagen van een konvooi hing).

Nederlanders en Vlaams

Is er nu een verschil in frequentie tussen die Franse wielertermen in het Vlaams-Nederlands en dat van de Nederlanders? Ik kan er geen cijfermatige bewijzen voor op tafel leggen, maar als groot wielersfan is mijn besliste antwoord: weinig. Mart Smeets gebruikt in zijn tv-programma *De Avondetappe* iets vaker het woord *renner* (in plaats van *coureur*) dan Karl Vannieuwkerke in *Vive le vélo* dat doet, en een uitdrukking als *diep in de beugels gaan* in plaats van *met de tong op de guidon rijden* hoor ik in Vlaanderen zelden. Maar eigenlijk verschilt de wielertaal van de Nederlanders weinig van die van de Vlamingen. Daar kunnen we meteen een taalkundig interessante vaststelling aan koppelen: terwijl in de 'gewone' taal Nederlanders zelden of nooit woorden overnemen van Vlamingen, doen ze dat in het wielersjargon wél. Een Nederlander hoor ik alleen 'goesting' en 'stoempen' zeggen wanneer het over coureurs gaat.

Toegegeven: als Vlaamse ben ik daar blij om, want er zijn veel Vlaamse woorden en uitdrukkingen waarvan ik het betreurt dat Nederlanders die niet kennen. De koers maakt dat manco dus wat goed. Als auteur van romans waarvan er zelfs een over de wielrennerij gaat, ben ik ten slotte nog door een ander aspect van de wielertaal gecharmeerd: het literaire karakter ervan. Een van de allereerste wielersjournalisten was de Fransman Géo Lefèvre, en hij omschreef wielrennen als een vorm van literatuur – een atletisch drama waarbij elke wedstrijd een toneelstuk is. Misschien wel het mooiste aan de taal van de Tour de France, die binnenkort weer door miljoenen Vlamingen en Nederlanders wordt bekeken, is dat het Wuytsiaans en Smeetserslands drie weken lang ook taalkundig een beetje literatuur de huiskamer binnenbrengt. <

Een Nederlander hoor ik alleen 'goesting' en 'stoempen' zeggen wanneer het over coureurs gaat.

uit het peloton'), *arrivée* ('aankomst'), *derailleur* ('versnellingsapparaat'), *bidon* ('drinkfles'), *guidon* ('stuur': *met de tong op de guidon rijden*), *jus* ('kracht': *jus in de benen hebben*), *een cartouche verschieten* ('zich inspannen zonder succes'), *chasse-patate* ('nutteloze inspanning': één renner demarreert vanuit het peloton naar de kopgroep en blijft

Matthias Giesen

— Het is mogelijk, is het niet, chérie, dat je je helemaal niet in het minst realiseert dat een dubbele ontkenning geenszins het gezegde nooit altijd terug positief maakt.

Taalpuzzel

SAMENSTELLING: RUTGER KIEZEBRINK

Ook deze 'toevoegpuzzel' staat in het teken van het Frans. Bij elk van de woorden hiernaast kan aan de voorkant een letter worden toegevoegd, zodanig dat er weer een goed woord ontstaat. Alle woorden bestaan zowel in het Nederlands als in het Frans (afgezien van een enkel accent). Achter elkaar gelezen vormen de nieuwe beginletters een woord dat bij een Franse stad hoort en ook in het Nederlands gebruikt wordt.

Wilt u meedingen naar de maandprijs, stuur deze oplossing dan voor 20 juni naar puzzel@onzetaal.nl of naar Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag (o.v.v. 'Taalpuzzel').

De winnaar krijgt het spel WoordZoeker, beschikbaar gesteld door spellenfabrikant Goliath. De winnaar van de puzzel uit het meinummer is Dick Wijnands uit Katwijk. De oplossing was: *hulpactie* (controlewoord: *pech*).

1. _ referent
2. _ jour
3. _ appel
4. _ ris
5. _ port
6. _ on
7. _ cru
8. _ on

Tweemaandelijkse
rubriek over namen
die je tegenkomt
als je door de atlas
bladert.

Waar ligt Walabama?

In 1997 brak er in België een rel uit die de betrekkingen tussen Vlaanderen en Wallonië weer eens flink op scherp zette. Dit keer ging het om een Vlaams aardrijkskundeboek waarin Wallonië behandeld werd. Dat gebeurde nogal onorthodox: er werden bijnamen gegeven aan verschillende streken daar. De Ardennen kregen de bijnaam Walabama, met een zinspeling op de arme, agrarische Amerikaanse staat Alabama. Een ander arm deel van Wallonië, waar vroeger mijnindustrie was, heette opeens Walbanië, met een verwijzing naar het voormalige Oostblokland Albanië. Het welvarende deel, langs de snelweg Brussel-Namen, heette nu Walifornië – toelichting overbodig.

Belgistan

Mengnamen zoals deze zijn zo'n dertig à veertig jaar geleden in de mode gekomen. Het zijn eigenlijk metaforen: je vergelijkt een gebied A met een gebied B, dat een bepaalde eigenschap in een nog veel extremere mate vertoont dan A zelf. In onze taal zijn er aardig wat mooie gevallen van zulke mengnamen voor landen, streken en steden in verschillende delen van de wereld.

Ze variëren van het bekende Bollywood (bijnaam van Bombay,

het Indiase Hollywood) tot namen als Borgerokko (Borgerhout, een voorstad van Antwerpen waar veel Marokkanen wonen), Chiraq (Chicago, dat aan Irak doet denken vanwege de vele schietpartijen) en Loeganda (de zogeheten Volksrepubliek Lugansk, die sommigen doet denken aan Oeganda).

Ook in het leger houden ze wel van een geintje. Toen er in 2009 bij het Nederlands-Limburgse plaatsje Nederweert een cavalerie-oefening werd gehouden, stonden op de geplastificeerde terreinkaarten drie fictieve landen ingetekend: Hollandia, Belgistan en Limburgistan. De laatste twee met een vette knipoog naar Afghanistan, of een ander ver land waarvan de naam op *-stan* eindigt.

Corrupt

Als het om dit soort bijnamen gaat, is Limburg met afstand de meest geplaagde provincie van Nederland. Behalve van Limburgistan spreken we bijvoorbeeld ook van Limboektoe (met een verwijzing naar de Afrikaanse woestijnstad Timboektoe) en Limbabwe, een toespeling op Zimbabwe. Waarom Zimbabwe? In een interview met *NRC Handelsblad*, een van de eerste kranten waarin de bijnaam opdook, zei iemand in 1991: "Het leek [om-

streeks 1970 – RR] wel of Maastricht in Limbabwe lag, een plek die in Holland niet op de kaart stond."

Limbabwe stond dus voor 'ver weg'. Maar in 1992 kwam er een betekenis bij: het *Algemeen Dagblad* beschreef Limbabwe als een bijzonder corrupt deel van Nederland. En in 1997 vond diezelfde krant Limbabwe vooral een primitief gewest. Dat van die corruptie is overigens niet uit de lucht gegrepen. Nog in 2014 meldde *Vrij Nederland* dat Limburg (net als Noord-Brabant trouwens, dat weleens als Brababwe wordt aangeduid) van alle Nederlandse provincies de meeste zogeheten 'integriteitskwesaties' heeft. En ook dat verband met Zimbabwe is wel terecht. Op de wereldranglijst van 175 landen waarop de minst corrupte bovenaan staan, is Zimbabwe nummer 156.

Overigens slaat Limbabwe alleen op Néderlands Limburg, nooit op de Belgische naamgenoot.

Zelfspot

Gelukkig voor Nederlands Limburg worden er ook wel positieve eigenschappen aan de provincie toegedicht: de inwoners zijn levensgenieters, en daarom wordt de provincie ook vaak Limbourgondië genoemd.

Al met al is er geen reden om heel veel medelijden te krijgen met die veelbespote Limburgers, al was het maar omdat zij ook zelf bijnamen als Limbabwe en Limburgistan graag bezigen. Deze spotnamen zijn, kortom, geuzenamen geworden. Dat moet al heel vroeg begonnen zijn, rond 1984. In dat jaar richtte een groep woningkrakers in Venlo een opnamestudio op die gespecialiseerd was in punkmuziek. De naam van de studio: Limbabwe. Als dat geen zelfspot is. <

In: Dirk Coolsaet e.a., Terranova 3, Berchem, De Boeck.

Bijnamen van verschillende streken in Wallonië in een schoolboek.

Met dank aan de leden van het internetforum *Navorser* voor hun bijdragen.

Ça va seul

Wanneer improviseren wij nog, in ons georganiseerde, gereguleerde leven? Je trekt de koelkast open en treft een handvol ingrediënten aan die geen enkel logisch verband vertonen. Wie zet er dan toch een pan op het vuur en haalt een snijplank tevoorschijn, in plaats van de bezorgpizzeria te bellen? Dat is ook het leuke van het spreken van een taal die je niet volledig beheerst: het dwingt je tot improvisatie.

Langgeleden gingen wij met een team van het werk een weekendje naar de Ardennen. Op een middag was ik als eerste terug in het hotel, onze lounge was leeg en de grote haard brandde nog niet. Ik besloot hem aan te steken, als warm welkom voor de collega's die nog in de sneeuw liepen. Er lagen haardblokken, er lagen lucifers en aanmaakhout, en al gauw was er een vuurtje gaande. Ik zat op mijn hurken, staarde in het vuur en merkte niet dat de ruimte achter mij, de hal van het hotel, het trappenhuis en intussen ook de eerste verdieping zich vulden met rook. Net toen mijn collega's binnenkwamen en informeerden wat er aan de hand was, kwam ook de hotelbaas binnengestormd. Woedend. Welke gek had het in zijn hoofd gehaald om die haard aan te steken? Beteuterd stak ik mijn vinger op. Er kwam een kleine vulkaanuitbarsting aan Franse verwensingen over me heen, die ik nauwelijks verstond, maar waarvan de strekking desondanks glashelder was: jij uilskuiken, kijk eens wat je gedaan hebt.

“Il faut demander au réception! Il faut demander au réception!” Toen kwam het onvermijdelijke moment dat de schuldlige zelf iets mocht zeggen, móést zeggen, al was het maar om de aanklager het excuus te geven nog even opnieuw uit te pakken. Maar wat moest ik zeggen? Ik dacht, ik meende, ik wilde, ik wist niet, ik had niet verwacht, ik nam aan ... de flarden Frans vlogen rond in mijn brein als losse sokken in een wasdroger. Toen wist ik het. Ik zag het ronde blikje voor me dat ik als kind zo vaak in mijn hand had gehad, als ik – eerst onder begeleiding van mijn vader en later zelfstandig – mijn schoenen poetste.

“Ehhhh, moi, ehhh, je, je pensait: ça va seul!”

Bulderend gelach.

De jongste bediende wist niet hoe je een haard aanstak én hij sprak erbarmelijk Frans.

De donkergroene houten schoenpoetskist, door mijn vader zelf gemaakt, met al die blikjes, in verschillende kleuren, bruin, rood, zwart, maar met hetzelfde opschrift.

“Pap, ça va seul, wat betekent dat eigenlijk?”

“Dat betekent: ‘het gaat vanzelf.’”

“Ging het maar vanzelf, schoenen poetsen.”

“Haha, touché.”

“Pap, touché, wat betekent dat?”

Enfin, zodoende.

JAN KUITENBROWER

Bij actuele gebeurtenissen duikt soms een metafoor op die ook snel weer verdwijnt. Over je eigen schaduw heen springen was er zo een. Erik van der Spek buigt zich maandelijks over beeldspraak die de tijdgeest vangt – en soms zelfs ook bepaalt.

Kanarie in mijn

Met het oplevend antisemitisme zijn schrijvers op zoek naar pakkende metaforen. De laatste tijd worden Joden vaak vergeleken met de kanarie in de mijnschacht: zolang de kanarie zingt, is de kust veilig. Maar dat is wel een metafoor met een gebruiksaanwijzing.

Ik las het voor het eerst in een interview met Ron van Wieken, auteur van het boek *Jodenhaat*. “Joden zijn de kanaries van de maatschappij”, zegt hij: “Joden merken vaak als eerste dat er iets ernstig mis dreigt te gaan.” Sindsdien zie ik de kanarie overal terug. “Wij zijn de kanaries in de mijn”, schrijft een columnist in de Israëliische krant *Haaretz*: “Als de Joden Frankrijk verlaten omdat ze er niet meer veilig zijn, dan is Frankrijk in groot gevaar.”

Het lastige van deze metafoor is dat je aan één woord niet genoeg hebt. Joden met kanaries vergelijken helpt niet: je hebt altijd die kolenmijn erbij nodig. Bij de metafoor: ‘Joden zijn de kanaries van de maatschappij’ is het onduidelijk welke eigenschappen je wilt uitlichten. Dat kanaries geel zijn? Dat ze mooi kunnen zingen? Je ziet vaak dat schrijvers de metafoor uitleggen, compleet met mijnwerkers en mijngas. Maar een metafoor die je moet uitleggen, is geen goede metafoor.

Dit probleem zie je ook terug in andere combinaties. De bank Dexia wordt “de kanarie in de bankenmijn” genoemd. In een artikel over klimaatverandering staat dat “gletsjers de kanarie zijn in de wereldwijde kolenmijn.” Het roept allemaal niet meteen een beeld op.

Uiteindelijk verliest de metafoor zijn betekenis. In 2014 waren er onlusten in de Haagse Schilderswijk waarbij anti-Joodse leuzen werden geroepen. Op *PowNed* zei een ‘reaguurder’ hierover: “Een Jood in de Schilderswijk is als een kanarie in een kolenmijn.” En daarmee bedoelt hij alleen nog maar: hij valt nogal op.

ERIK VAN DER SPEK

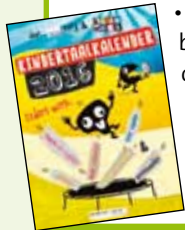
Uit de webwinkel

NIEUW!

Kindertaalkalender 2016

In september verschijnt de tweede editie van de succesvolle *Kindertaalkalender* van Kidsweek en Onze Taal.

- Volledig in kleur
- Vrolijke opmaak
- Leuk én leerzaam
- Voor kinderen van 8 tot 12 jaar
- Zie www.onzetaal.nl/taalkalender voor een voorproefje

- Intekenprijs (tot 1 september): € 13,50 (i.p.v. € 14,99); de kalender wordt half september toegezonden.

Taalkalender 2016

In september verschijnt voor de 23ste keer de onvolprezen scheurkalender van Onze Taal. Zeven dagen, zeven rubrieken: taaladvies, nieuwe en vergeten woorden, etymologie, gebarentaal, intensiveringen, stijlfiguren en taalpuzzels. Zie www.onzetaal.nl/taalkalender voor een voorproefje.

- Intekenprijs (tot 1 september): € 13,50 (i.p.v. € 14,99); de kalender wordt half september toegezonden.

Combi-aanbieding € 24,95

Bestel de *Taalkalender* en de *Kindertaalkalender* met een eenmalige extra korting samen voor € 24,95. Alléén in juni, juli en augustus.

Typisch Vlaams

van Ludo Permentier en Rik Schutz
Vierduizend woorden en uitdrukkingen

die in Nederland niet voorkomen. Waar komen ze vandaan, en mag je ze gebruiken of niet? (Davidsfonds, 500 blz.)

Ledenprijs: van € 35,- voor € 30,-

Johannes Goropius Becanus

van Eddy Frederickx en Toon van Hal
Definitieve biografie van deze kleurrijke

zestiende-eeuwse arts-taalkundige, die liet zien dat het Nederlands de taal van het paradijs was. (Verloren, 336 blz.)

Ledenprijs: van € 29,- voor € 25,-

Groot retorisch woordenboek

van Paul Claes en Eric Hulsens

Uitputtend overzicht van alle stijlfiguren, met uitleg en voorbeelden. (Vantilt, 158 blz.)

Ledenprijs: van € 22,50 voor € 19,90

Woordenboekspel

van Aldert Walrecht

De spelregels van het woordenboekspel, plus 3500 moeilijke woorden waarmee het spel gespeeld kan worden. (MoosMedia, 135 blz.)

€ 14,95

Taalgids voor Opperland

van Hugo Brandt Corstius

Bloemlezing uit hét standaardwerk over het spel-Nederlands, vol wonderlijke woordvormen en zinnen. (Rainbow, 287 blz.)

€ 10,-

NIEUW!

Korterlands

Whatsappberichten, krantenkoppen, contactadvertenties: soms moeten we onze taal kort houden. Hoe we dat doen, laat hoogleraar taalvariatie Hans Bennis zien in *Korterlands*. Zie blz. 186. (Prometheus, 220 blz.)

€ 19,95

NIEUW!

Frans valse vrienden

De Nederlandse en Franse woordenschat vertonen veel overeenkomsten, maar soms bedriegt de schijn en betekenen woorden iets heel anders dan je zou vermoeden. *Nederlands-Frans in contrast* bespreekt tweeduizend van die talige valkuilen. Zie de rubriek 'Boeken' voor meer informatie. (Acco, 187 blz.)

€ 31,50

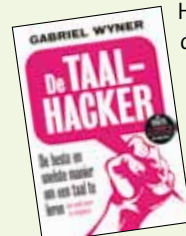

De taalhacker

van Gabriel Wyner

Hoe maak je je een vreemde taal eigen zonder regels uit je hoofd te leren en woordjes te stampen? (Maven Publishing, 352 blz.)

€ 19,95

Dorp, stad, land

van MaartenJan Hoekstra

Etymologie van het landschap: alles over de oude en nieuwe woorden die we gebruiken voor onze leefomgeving. (Atlas Contact, 397 blz.)

€ 24,99

BESTELINFORMATIE

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl. Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Levertijd 3 tot 7 dagen. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 1,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.

Hiërogliefen

DAVE BOOTS - ENKHUIZEN

Het artikel 'Taal in het donker' van Raymond Noë, over taal in films (*Onze Taal* februari/maart), eindigt met een opsomming van taalgerelateerde films. In die opsomming staan twee docudrama's over het Egyptische hiërogliefenschrift in de categorie 'Films over codes en geheimtaal'. Aan de ene kant is dat begrijpelijk, gezien het bijna mythische imago van de faraonische schrifttekens, aan de andere kant houdt het wel een beetje het beeld overeind als zouden hiërogliefen iets primitiefs en iets kinderlijks zijn, en geen serieus te nemen schrift. Een clichébeeld dat zeker niet conform de feiten is, want ze mogen er dan mysterieus en ondoorgrondelijk uitzien, al die handjes, poppetjes, watergolfjes en vogeltjes, maar het is toch echt gewoon een taal als alle andere. Een dode, weliswaar, maar dat zijn het Grieks en het Latijn ook. Er zijn hiërogliefenwoordenboeken, zware dikke studiepillen voor professionals en populair-wetenschappelijke uitgaven voor 'gewone' mensen. Het British Museum in Londen, waar de Steen van Rosetta staat, heeft zelfs een modern kinderboekje laten vertalen in hiërogliefenschrift. Een gewone taal dus, dat Egyptisch, en geen malle niet-serieus-te-nemen code.

Klokhuis [1]

ROB VAN MERM - LOUGRATTE (FRANKRIJK)

De aprilaflevering van Guus Middags rubriek 'Raarwoord' gaat over het woord *klokhuis*. Middag schrijft dat dit deel van de appel in het Frans *noyau* heet, maar dat is niet juist. *Noyau* betekent 'pit', en dan nog alleen die van steenvruchten zoals amandelen, kersen, perziken, enz. Een appelpit is 'un pépin', en die zit in 'le

coeur', het hart, oftewel klokhuis. Is een klokhuis eenmaal afgekloven, dan wordt het 'un trognon' genoemd.

Het Duitse *Kern* betekent overigens ook 'pit' – en niet 'klokhuis', zoals Guus Middag schrijft; het klokhuis heet 'Kerngehäuse'.

Klokhuis [2]

JAN MISSINNE - TIELT (BELGIË)

In het aprilnummer van *Onze Taal* schrijft Guus Middag in zijn rubriek 'Raarwoord' dat hij de overeenkomst niet ziet tussen een klokkentoren en de kern van een appel. Maar in mijn mentaal lexicon roept het woord *klokhuis* niet het beeld op zoals de bij het stukje geplaatste foto van een doorsneden appel; wat overblijft van een appel die je uit het vuistje hebt afgekloven, is voor mij het klokhuis. De gelijkenis met bepaalde klokkentorens (zoals die van de kerk in mijn geboortestad Diksmuide) is dan toch wel opmerkelijk.

Écht eten

PHILIP BOSMA - ELST

Astrid Bracke en Jaap Meijers schreven in het januari-nummer in hun artikel 'Écht eten' over de opmars van 'verantwoord-voedsel-woorden' als *duurzaam*, *biologisch* en *organisch*. Als aanvulling hierop een voorbeeld uit de Spar-supermarkt. Daar wordt 'echte' kip van andere, mindere kippen onderscheiden door de herkomst, namelijk "uit de polder", met de toch ook wel weer eigenaardige

toevoeging "gebraden". Het voorbeeld sluit precies aan bij het betoog van de schrijvers.

In je broekje

JAN VORK - DE KWAKEL

Toen ik in het aprilnummer de column van Jan Kuitenbrouwer las, over de sinds enige tijd populaire uitdrukking *in je broekje*, moest ik meteen denken aan een passage uit een show van cabaretier Theo Maassen, 'Bepaalde dingen' (uit 1994):

Een beetje naar de vrouwtjes kijken! Hè! De vrouwtjes. Ja, komen ze altijd voorbij hè. Komen ze altijd voorbij. Gaan ze boodschappen doen ... huhuh. Ja het zal wel zijn. Uitlonken dat zeg ik, uitlonken. Hebben ze allemaal van die jurkjes aan, met van die korte ... korte armen. Komen ze voorbij. Jaaa, zal ik eens wat zeggen. Onder die kleren hè, zijn die allemaal naakt. Ja, je hebt er wel eens dagen bij dan komen ze nog een keer voorbij. Zeker iets vergeten voor de boodschappen? Een litertje yoghurt in mijn broek godverdomme.

Misschien heeft dit een rol gespeeld bij de verspreiding van de uitdrukking in het Nederlands.

'Ver(on)overgankelijk'

FRANK KNEEPKENS - BAARN

De Taaladviesdienst besteedt in de rubriek 'Vraag en antwoord' in het aprilnummer van *Onze Taal* aandacht aan het 'veronovergankelijken' van het werkwoord *beschadigen*. Hoewel de eigenlijke betekenis van dit werkwoord 'schade veroorzaken aan, kapotmaken' is, kom je het ook steeds vaker tegen in de betekenis 'kapotgaan', zoals in 'Het materiaal

Theo Maassen: "Een litertje yoghurt in mijn broek".

beschadigt snel.' Als andere voorbeelden van zulke 'veronovergankelijke' werkwoorden worden *openen* en *verdienen* genoemd, "en zo zijn er nog honderden", aldus de Taaladviesdienst. Het moge zo zijn dat er taalkundig gezien weinig op aan te merken is, maar zinnen met zulke werkwoorden lezen niet lekker. Er lijkt wat te ontbreken. Soms moet het eigenlijke onderwerp met een omweg alsnog worden geïntroduceerd. Zelfs in *NRC Handelsblad* duiken deze stijlbloempjes regelmatig op. Enkele voorbeelden:

- Bij cardiomyopathie verdikt de hartspier en vergroot het hart. (7 september 2013)
- Iets voor 10 uur ontwortelden door de storm bij Loosdrecht drie bomen. (28 oktober 2013)
- Macht gemeente holt uit (kop, 29 november 2013)

En in een variant die ik maar 'zonder *zich*' heb gedoopt: "Zonder taxivergunning, zonder iets aan te trekken van wetgeving" (28 augustus 2014).

Misschien moeten we eraan wennen dat overgankelijke werkwoorden ook onovergankelijk worden gebruikt. Maar zou dan niet ook het omgekeerde moeten plaatsvinden, het 'verovergankelijken' van onovergankelijke werkwoorden? Met andere woorden: zouden we onovergankelijke werkwoorden dan ook niet overgankelijk gaan gebruiken?

Reacties naar:

redactie@onzetaal.nl, of

Redactie *Onze Taal*, Raamweg 1a,
2596 HL Den Haag.

Formuleer uw reactie kort en
bondig, bij voorkeur in niet meer
dan 250 woorden.

Naschrift redactie

Meestal zijn er (veel) meer overgankelijke werkwoorden in een taal dan onovergankelijke. Bovendien zijn er van die onovergankelijke werkwoorden ook nog eens veel ontstaan uit overgankelijke (zoals *veranderen*), of er zit al een lijdend voorwerp in de betekenis opgesloten (bijvoorbeeld *lunch* in *lunchen*). De kans dat een onovergankelijk werkwoord, al dan niet per ongeluk, met een lijdend voorwerp gebruikt gaat worden is dus relatief (veel) kleiner dan het omgekeerde.

Tempo taalverandering

WILLEM VAN DE VIS - GRONINGEN

Hoe snel laten we de taal veranderen? Dat is de titel en de centrale vraag van een artikel van René Appel in het aprilnummer. Hij stelt daarin de oprichting voor van een Taalforum dat over het toelaten van veranderingen zou moeten adviseren. Dat lijkt me een goed idee, maar ik vind ook dat we niet zo angstig moeten zijn. Overduidelijke verbeteringen zouden we veel sneller moeten accepteren.

Hoe herken je die echte verbeteringen? Dat zijn wijzigingen die de taal consequenter maken. Ik heb het nu even niet over spelling, maar over echte grammaticale veranderingen die korte metten maken met bijvoorbeeld sterke werkwoorden, naamvalrestjes en het gedoe met *hen* en *hun*. Als mijn zoontje van zeven zijn werkwoorden consequent zwak vervoegt ('Ik roepte'), corrigeer ik hem met enige tegenzin, eigenlijk alleen om hem cultureel niet uit de toon te laten vallen. En zo rem ik de evolutie van de taal. Dat is jammer, want een taal zonder uitzonderingen is makkelijker te leren voor onze kinderen en nieuwe landgenoten. <

Pas op, anders ...

MR. ERNST NUMANN - VICEPRESIDENT HOGE RAAD

Nieuw is het verschijnsel niet, het gebruik van het woord *anders* in de betekenis van 'verschillend', 'uiteenlopend', in zinnen als: 'Alle mensen zijn nu eenmaal anders.' Anders dan wie?, ben ik dan geneigd te denken. In het februari/maart-nummer van 2013 stelde Simon Mulders het verschijnsel al aan de kaak in de rubriek 'Taalergernissen', en in Van Dale wordt *anders* al omschreven als "verschillend in hoedanigheden, eigenschappen". Maar omdat ik de laatste tijd veel voorbeelden heb aangetroffen die tot misverstanden aanleiding kunnen geven, leek een nadere signalering me op haar plaats.

Neem nu het interview dat het *Advocatenblad* in september 2014 met mr. Donner, de vicepresident van de Raad van State, publiceerde. Nadat mr. Donner eraan heeft herinnerd dat de Orde van Advocaten een dwangorganisatie is (omdat elke advocaat er van rechtswege lid van is), schrijft de interviewer:

Daarom is Donner van mening dat de Orde zich beter niet kan mengen in politieke discussies waar verschillende groeperingen binnen de advocatuur anders over kunnen denken.

Het gaat hier niet om een verschil van opvatting tussen de Orde enerzijds en groeperingen in de advocatuur anderzijds, maar om onderwerpen waar advocaten uiteenlopende meningen over (kunnen) hebben.

Dat soort verwarring wordt ronduit riskant als het om teksten gaat waar dubbelzinnigheid uit den boze is, zoals in wetenschappelijke of juridische verhandelingen. Onlangs meldde een collega-rechter mij bijvoorbeeld dat hij over de uitleg van een bepaalde oudere uitspraak twee gepensioneerde collega's had ge-

raadpleegd die, samen met nog drie anderen, aan die uitspraak hadden meegewerkt. Hij rapporteerde: "Zij bleken beiden een andere visie te hebben." Een andere dan de visie van de drie andere collega's van destijds of dan die van de vragensteller? Nee, zij bleken er onderling verschillend over te denken.

Nog twee vergelijkbare gevallen:

- in een processtuk waarin klachten werden geformuleerd tegen een uitspraak van een Nederlands gerechtshof over een regel van Europees recht (die in de hele Europese Unie op dezelfde wijze behoort te worden uitgelegd) werd aangevoerd "dat rechters in vele [Europese] landen over dezelfde vraag op een andere wijze hebben geoordeeld";
- in een processtuk schreef een advocaat: "De hoven Amsterdam en Den Haag volgen op dit punt een andere koers."

Ook daar geldt dat het juridisch nogal verschil maakt of de genoemde buitenlandse rechters en die beide hoven eensgezind anders oordelen dan de andere rechters en hoven, of dat zij er onderling uiteenlopende opvattingen over hebben.

Het fenomeen blijkt gelukkig ook een goede kant te hebben, want sommige problemen lijken er als sneeuw voor de zon door te verdwijnen: het cultuurkatern van *NRC Handelsblad* wijdde op 6 januari 2015 een artikel aan de huiselijke problemen die kunnen ontstaan bij het bepalen van de keuze voor de favoriete tv-serie. De ondertitel luidde: "Een tv-serie bekijk je het liefst samen, maar wat als je allebei iets anders wil?" Ik zou zeggen: ga dan lekker samen naar die andere serie kijken. Probleem dankzij vervlakend taalgebruik opgelost! <

Trouwe leden

Wie lid wordt van een vereniging of abonnee van een tijdschrift krijgt vaak een welkomstcadeau. Maar zouden ook trouwe leden niet af en toe zo moeten worden beloond? Ja, vinden wij.

Daarom verloot *Onze Taal* elke maand tien taalboeken onder de vaste leden. Iedereen die meerdere jaren lid is van *Onze Taal*, loot mee. Deze maand vielen in de prijzen: A.J. Hoozeveld, N.E. Kammeijer-Verhagen, H.J. de Kloet, S. Koot, H. Meeuwissen, C.P. van der Smagt, P. van Splunter, T.A.L.M. Storimans, D. Swiers en J.A. Talma.

Vraag en antwoord

Ter ore komen

? Hoe komt het dat in *ter ore komen* het woord *ter* staat? Ik heb ooit geleerd dat *ter* alleen voor vrouwelijke woorden kan staan, en *oor* is onzijdig: *het oor*.

Illustratie: Matthijs Sluiter

Inderdaad wordt *ter* van oudsher alleen voor vrouwelijke woorden gezet: *ter informatie*, *ter geruststelling*, *ter beschikking*, enz. En het klopt ook dat het woord *oor* nu onzijdig is, maar lang geleden kon het ook vrouwelijk zijn. Dat blijkt onder meer uit een vijftiende-eeuwse tekst, waarin “de rechte ore” (‘het rechteroor’) van iemands hoofd wordt geslagen.

De woorden *ter* en *ten* zijn ontstaan uit het woord *te* en een verbogen vorm van het lidwoord. Een paar eeuwen geleden werkte het Nederlands nog volop met naamvallen: afhankelijk van de functie in de zin

konden allerlei woorden, waaronder lidwoorden en zelfstandige naamwoorden, een bepaalde uitgang krijgen. (In het Duits werkt het nog steeds zo.) Na het voorzetsel *te*, bijvoorbeeld, kreeg het lidwoord de vorm *der* als het voor een vrouwelijk woord stond, en *den* voor een mannelijk of onzijdig woord. Uit de combinaties *te der* en *te den* ontstonden de ingekorte woorden *ter* en *ten*. Dat *ter* zie je terug in *ter ore komen*; hier gaat het dus om *oor* als vrouwelijk woord. Op basis van *het oor* zou de uitdrukking *ten ore komen* hebben geluid.

Naamvallen bij lidwoorden worden nu niet meer actief gebruikt, evenmin als bij zelfstandige naamwoorden, maar in een paar honderd oude woordcombinaties – de zogeheten ‘staande uitdrukkingen’ – zie je ze nog terug. Denk aan *ter plaatse*, *de tand des tijds*, *de heer des huizes*, enzovoort.

Dat een woord in de loop der tijd verschillende geslachten heeft, komt trouwens vaker voor. Zo is het woord *tijd* mannelijk in *de tand des tijds* en *te allen tijde*, maar vrouwelijk in *de loop der tijd* en *te zijner tijd*; en *dood* is mannelijk in *ten dode opgeschreven*, maar vrouwelijk in *ter dood veroordelen*.

Staande uitdrukkingen

Er zijn diverse woordcombinaties waarin oude naamvalsuitgangen te herkennen zijn. Een kleine selectie:

heden ten dage
in arren moede
in dier voege
in groten getale
met voorbedachten rade
te allen tijde
te mijner beschikking
ten aanzien van
ten bedrage van
ten gunste van
ten langen leste
ten laste leggen

ten tweeden male
te onzen kantore
ter aarde storten
ter attentie van
ter dood veroordelen
ter zake komen
te uwer informatie
te zijner tijd
uit den boze
uit dien hoofde
van adellijken huize
van koninklijken bloede

Op onze website zijn er meer te vinden en wordt er ook nog wat meer uitleg over gegeven: www.onzetaal.nl/naamvallen.

LETTERLIJK EN FIGUURLIJK

Iets in zijn schild voeren

? Waar komt de uitdrukking *iets in zijn schild voeren* (‘stiekem iets van plan zijn’) vandaan?

Voor de herkomst van *iets in zijn schild voeren* moeten we terug naar de tijd van de ridders. Op het schild dat ridders als onderdeel van hun wapenrusting bij zich droegen, stond een wapenspreuk of een symbolische afbeelding, bijvoorbeeld van een leeuw, een adelaar of een lelie. Aan die wapenspreuk of afbeelding, die de ridder letterlijk ‘in zijn schild voerde’ (*voeren* betekent hier ‘dragen’), kon je zien met wie je te maken had. Je wist bijvoorbeeld of het een vriend of een vijand was, en of hij goede of kwade bedoelingen had.

In de Middeleeuwen had *in zijn schild voeren* alleen de hierboven bedoelde letterlijke betekenis, bijvoorbeeld in het veertiende-eeuwse zinnetje “hi voerde (...) in sinen scilde enen leu, die was root” (‘hij voerde in zijn schild een leeuw, die rood was’). Opvallend is dat in die oorspronkelijke betekenis geen sprake is van een heimelijk karakter: aan wat iemand in zijn schild voerde, zag je juist wél wat hij van plan was. De ‘stiekeme’ bijklank van de figuurlijke betekenis is misschien ontstaan doordat de oorspronkelijke betekenis niet meer goed begrepen werd.

Dreamstime.com

Bordeaux/bordeaux

? Is het *Bordeaux* of *bordeaux* als de wijnsoort bedoeld is?

De juiste spelling is *Bordeaux*. Dat geldt zowel voor de wijnsoort als voor de rode kleur. *Bordeaux* krijgt alleen een hoofdletter als het om de stad in Frankrijk gaat.

Woorden die zijn afgeleid van een aardrijkskundige naam maar daar niet meer rechtstreeks naar verwijzen, krijgen een kleine letter: het zijn ‘gewone’ woorden geworden. Het kan gaan om dranken en etenswaren: *champagne*, *cognac*, *roquefort*, *edammer*, maar ook om dieren en heel andere zaken: *afghaan* (hond), *shetlander*

Wijn uit Bordeaux: met hoofdletter?

(pony), *jersey* (stof of trui). Overigens geldt dit niet voor bijvoeglijke naamwoorden: in *Franse kaas* staat dus wel een hoofdletter. Ook inwonerna-men zijn met een hoofdletter: *Fransman, Française, Afghaan*, enzovoort.

Betekenis van kogel-vrij

? Is een kogelvrij vest eigenlijk wel een goede formulering? Kogelvrij betekent naar mijn idee dat er geen kogels in zitten. Is kogel-werend niet beter?

! Het woord *kogelvrij* heeft dezelfde betekenis als *kogel-werend*: 'bestand tegen kogels'.

Het woord *vrij* kan, als laatste deel van een samenstelling, verschillende betekenissen hebben. De meestvoorkomende is 'zonder het genoemde, vrij van het genoemde': *loodvrij* betekent 'zonder lood', *koorts-vrij* is 'vrij van koorts'. Een andere betekenis is 'bestand tegen, niet onderhevig aan' – zoals in *brandvrije kluizen* ('kluizen die bestand zijn tegen brand') en *roestvrij staal* ('staal dat niet onderhevig is aan roest'). Van die laatste betekenis van *vrij* is ook sprake in *kogelvrij*.

Een enkele keer heeft een woord dat op *vrij* eindigt twee gangbare betekenissen: zo komt *vetvrij* niet alleen voor in *vetvrij papier* ('papier dat geen vet opneemt'), maar ook in *een vetvrij dieet* ('een dieet zonder vet').

Wat haar betreft

? 'Wat mevrouw Peters betreft heeft de fiscus ongelijk.' Is *wat ... betreft* juist als bedoeld is dat mevrouw Peters vindt dat de fiscus ongelijk heeft?

! Ja, *wat X betreft* kan 'volgens X, naar de mening van X' betekenen. Deze constructie wordt het meest gebruikt met een persoonlijk voornaamwoord erin: *wat mij betreft, wat ons betreft, wat hem betreft*, maar andere persoonsaanduidingen zijn ook mogelijk, zoals *mevrouw Peters*.

Wel is het zo dat het gebruik van *wat betreft* een zin soms dubbelzinnig maakt, want *wat X betreft* kan ook 'met betrekking tot X, in het geval van X' betekenen. De zin 'Wat mevrouw Peters betreft heeft de fiscus ongelijk' kan dus ook inhouden dat de fiscus in het geval van mevrouw Peters (bijvoorbeeld bij een belastingkwestie waar zij mee te maken heeft) ongelijk heeft. Uit de context blijkt doorgaans wel wat er bedoeld is.

TAALTRAININGEN

In het najaar geven we weer enkele taaltrainingen. Er staan op dit moment trainingen gepland in Amsterdam op dinsdag 10 november (opfris-training), donderdag 19 november (korte training spelling) en zaterdag 21 november (complete training spelling).

MEER TAALADVIES?

Direct antwoord op een taalvraag? De Taaladviesdienst is elke werkdag van 09.30 tot 12.30 uur bereikbaar op 0900 - 345 45 85 (zie ook het colofon). Op onze website worden bovendien zo'n 2000 taalkwesties behandeld: www.onzetaal.nl/taaladvies.

A. Test uw spellingkennis

- a. act de présence
b. acte de presence
c. acte de présence
- a. corpe diplomatic
b. corps diplomatique
c. corpse diplomatique
- a. promilage
b. promillage
c. prommilage

B. Vergroot uw woordenschat

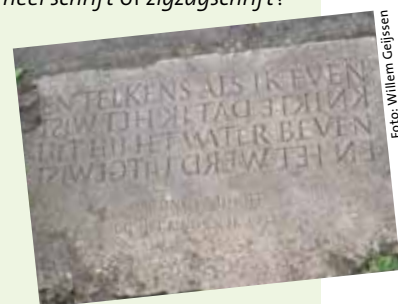
- accent aigu*
a. `
b. ´
c. ^
- chateaubriand*
a. biefstuk
b. druivensoort
c. blauwschimmelkaas
- devoot*
a. afwijkend
b. duivels
c. toegewijd

C. Zoek de fouten

- Na een hemelse bouillabaisse en een perfect à point uitgeserveerd tournedostje besloten ze hun excuise dineetje met een hartige crème brulée, overgoten met extra vierge olijfolie.
- In de keuken briestte de chefkok van het twee sterrenrestaurant intussen tegen zijn stagiairs dat de basilicumvinegrette niet exact ruitvormig over de brioche gegoten was.

D. Extra

Hoe noemen we dit type inscriptie: *boustrofedon* (ossenploegschrift), *lineair schrift* (ononderbroken), *proportioneel schrift* of *zigzagschrift*?

De antwoorden vindt u op bladzijde 183 van dit nummer.

KORTE TAALTIPS

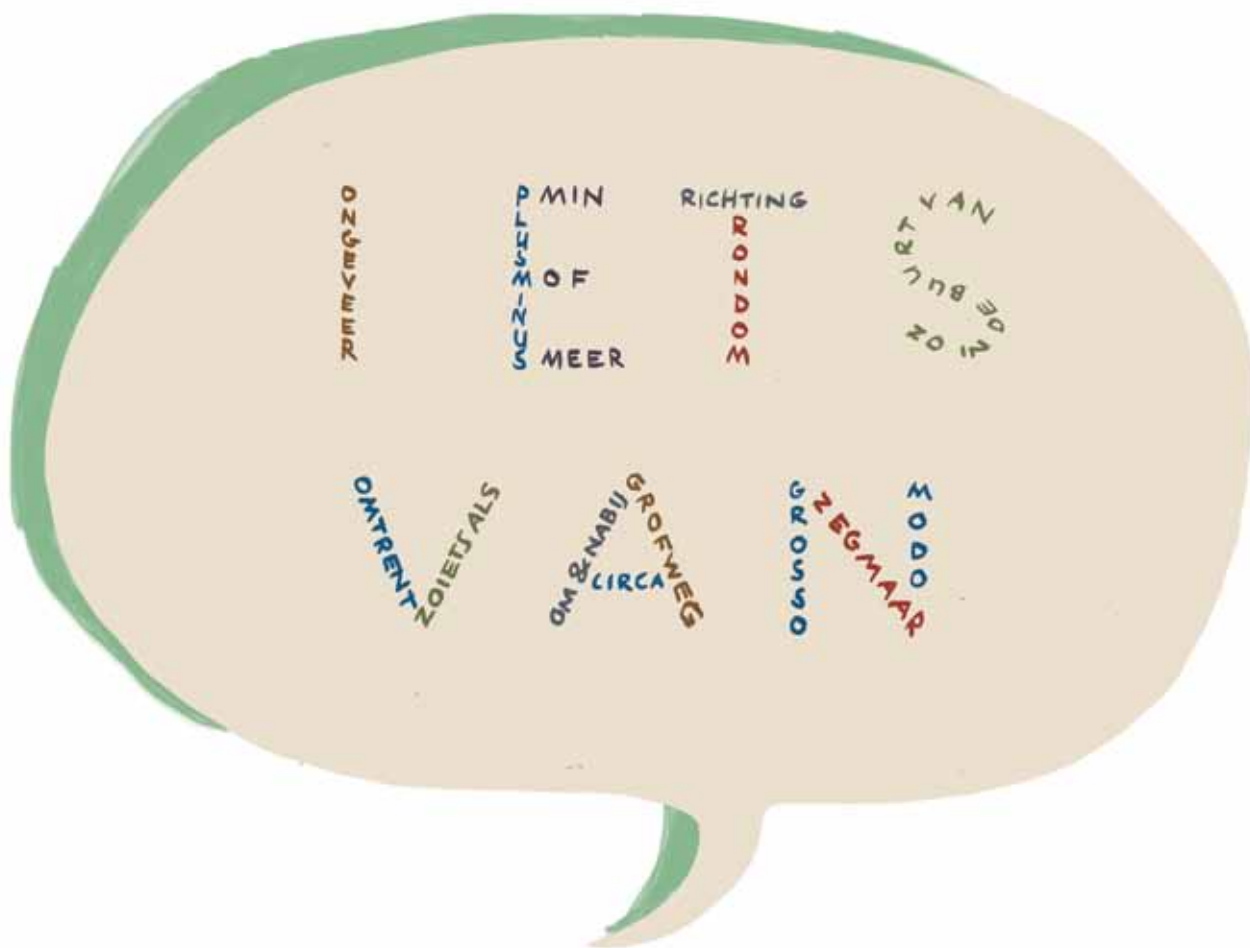
Afkorting curriculum vitae De afkorting van *curriculum vitae* (de 'levensloop' die je onder meer met een sollicitatiebrief meestuurt) is *cv*: kleine letters, geen punten. >> www.onzetaal.nl/cv

Meervoud curriculum vitae Het meervoud van *curriculum vitae* is *curricula vitae*. (En van *cv* is het *cv's*.) >> www.onzetaal.nl/curricula

We en/of wij In een brief mag je zowel *wij* als *we* gebruiken. >> www.onzetaal.nl/wewij

Foto: Willem Geijssen

“Ik heb iets van whow, help!”

De vele nieuwe toepassingen van *iets van*

‘Ik heb iets van ...’ is een van de meest gehate nieuwkomers van de laatste decennia. Maar *iets van* heeft ook allerlei andere nieuwe betekenissen gekregen. Een overzicht.

JOOP VAN DER HORST

De woordjes *iets* en *van* worden veel gebruikt: ieder apart, en soms ook wel samen. Wie met Google zoekt op “iets van”, ziet meteen dat de combinatie verre van zeldzaam is. Eerder heel frequent.

Vaak is het maar toevallig dat ze samen in een zin voorkomen. Neem een zin als: ‘Ik heb iets van Liszt uitgekozen dat ik vreselijk mooi vind.’ Hier had evengoed kunnen staan: *iets moois*, *iets uit het werk van Liszt* of *een compositie van Liszt*. *Iets* en *van* zitten hier niet onverbreekelijk aan elkaar vast. Dat is wel het geval in een zin als ‘Ik heb iets van 15.000 euro schuld.’

Enkel de combinatie heeft als betekenis ‘ongeveer’. Als je *iets* weglaat, of als je *van* weglaat, of door iets anders vervangt, is de betekenis ‘ongeveer’ meteen weg. Dat is intrigerend, en daarom wil ik zulke combinaties met *iets* en *van* eens nader bekijken.

Aanvankelijk was ik op zoek naar de geschiedenis van combinaties met *iets van*. Maar al doende bleken er allerlei toepassingen te bestaan van de combinatie waar ik aanvankelijk niet bij stilgestaan had. Het totale plaatje was veel ingewikkelder dan ik eerst dacht. Daarom moest ik absoluut beginnen met een inventarisatie van wat er allemaal mogelijk is.

Oerwoud

Minstens vijf toepassingen zijn er te onderscheiden, die we zelf heus niet door elkaar halen, maar die voor buitenlanders een oerwoud zijn. En eerlijk gezegd kunnen de meeste moedertaalsprekers zelf ook niet uitleggen wat ze doen.

Alle voorbeelden die ik geef, zijn ongewijzigd overgenomen van allerlei internetpagina's.

“We hebben iets van seks met elkaar gehad. Volgens mij stelde het niet veel voor, maar ik was wel zwanger.”

1. Iets van 15.000 euro

De eerste combinatie van *iets + van* met een eigen vaste betekenis heb ik al genoemd. Samen betekenen ze zoveel als ‘ongeveer’. Van Dale kent deze combinatie ook en geeft als voorbeeld: “uit iets van 19 landen”. Op internet vond ik ook:

Ik heb iets van € 2,95 betaald voor de verzending en moest van PostNL nog € 1,51 bijbetalen.

Dat zijn interessante voorbeelden, omdat ze mijns inziens laten zien dat *iets van* niet zozeer op de mogelijke afwijking doelt (‘Het kan iets meer zijn of iets minder’) als wel op de onzekerheid van de spreker (‘Ik ben niet honderd procent zeker van dit aantal of dit bedrag’). Was de mogelijke afwijking bedoeld, dan zou allicht gezegd zijn: ‘ongeveer twintig landen’, ‘ongeveer drie euro’, ‘zo’n drie euro’.

Andere voorbeelden zijn:

- Ik heb iets van acht of tien platen uitgebracht en veel optredens gedaan.
- Ik heb iets van 50 paar schoenen.
- Ik heb iets van twee jaar lang gevochten tegen verdriet.
- Je hebt iets van 25 verlofdagen per jaar.
- Hij heeft iets van 30 duizend euro gespaard.

2. Iets van kastjes

Verwant met de vorige toepassing, maar duidelijk anders van betekenis is de combinatie van *iets en van* in zinnen als:

- Je hebt iets van kastjes nodig om spullen in op te bergen.
- Oh, je hebt iets van verzekeringspapieren bij je ... Belg zeker? Rij dan maar door!
- Je hebt iets van een pen nodig om een patroon te

tekenen, je hebt een boortje nodig om de gaatjes te boren en je kunt evt. spuitverf gebruiken.

- We hebben iets van seks met elkaar gehad. Volgens mij stelde het niet veel voor, maar ik was wel zwanger.
- Maar hij heeft iets van een pak oude kranten onder zijn arm en rent de bosjes in.

In de eerste zin gaat het niet alleen om iets wat op kastjes lijkt, ook kastjes zelf zijn erbij inbegrepen. Vandaar dat ik de betekenis zou willen omschrijven als: ‘X of iets wat op X lijkt’.

3. Hij heeft iets van mijn grootvader

Bij de vorige twee combinaties ging het enkel om *iets + van* (‘ongeveer’ en ‘X of iets wat op X lijkt’). Bij een derde combinatie speelt ook het werkwoord *hebben* een rol: het gaat niet enkel om *iets van*, de betekenis is verbonden met *iets hebben van*. De zin ‘Hij heeft iets van mijn grootvader’ kunnen we omschrijven als ‘Hij lijkt een beetje op mijn grootvader.’ Andere voorbeelden zijn:

- Ik heb iets van een zendeling.
- Ik heb iets van een kind, maar ook iets gewetenloos.
- En ik geef het toe, ik heb iets van een labrador, ik wil dat er van me gehouden wordt.
- Hij heeft iets van een wegwacht, maar dan voor de digitale snelweg.
- Hij heeft iets van een treurwilg: hij laat zijn takken hangen.

In klassieker Nederlands wordt, of werd, er ook wel *weg* bij gezegd of geschreven:

- Je hebt iets van mama weg op deze foto.
- Je hebt iets van mijn vader weg.

Ook zien we geregeld dat er *in me*, *over me*, enz. bij staat:

- Ik heb iets van een kluzenaar in me.
- Ik heb iets van een wereldverbeteraar in mij.
- Je hebt iets van een koning over je.

Een alternatief voor *hebben* in deze combinatie is *krijgen*, waardoor niet de toestand wordt uitgedrukt, maar het proces dat tot die toestand leidt:

- Ik ben zestig nu, ik krijg iets van een kouwelijke opa.
- Voetbal krijgt iets van een verplicht nummer.
- De eenvoudigste maaltijden hier krijgen iets van een luxe feestmaal.

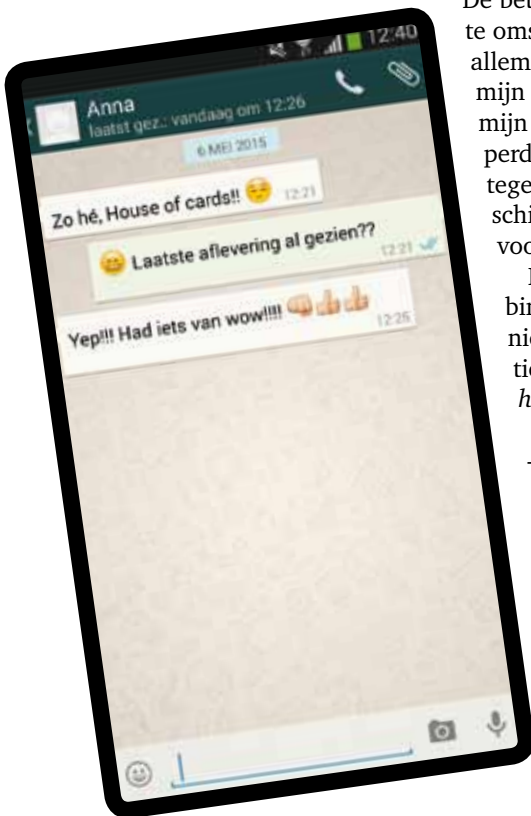
Maar buiten *hebben* en *krijgen* zijn andere werkwoorden bij deze betekenis erg schaars. Vandaar dat we wel mogen zeggen dat de vaste verbinding bestaat uit *hebben (of krijgen) + iets + van*.

4. Je hebt iets van: kom maar op

De vorige drie vaste verbindingen zijn tamelijk geruisloos onze taal binnengekomen. Nummer twee zelfs zó geruisloos dat de woordenboeken die nog

niet opgemerkt hebben. Niet geruisloos was de komst van zinnen als:

- Maar ik heb iets van whow, help!
- En ik heb iets van: waarom stoppen als je nog kunt spelen?
- Ik heb iets van 'doe ff rustig aan, het komt vanzelf wel'.
- Je hebt iets van 'laat de ander maar naar mij komen, ik verzet geen poot'.
- Stel, je hebt iets van: laat ik eens een klein, schattig lammetje in mijn creusetpot smijten om er een heerlijk stoofpotje van te maken.
- Hij heeft iets van: 'ik ga eens wat andere dingen uitproberen'.

De betekenis is niet gemakkelijk te omschrijven. Het lijken me allemaal varianten van 'Het is mijn mening, mijn aanvoelen, mijn idee.' Er is veel gemopperd over en geprotesteerd tegen zulke zinnen, en misschien is het gemopper niet voorbij.

In deze vierde vaste combinatie met *iets van* is opnieuw het werkwoord essentieel: wederom bijna altijd *hebben* en soms *krijgen*:

- Ik krijg iets van: wil je niet of kan je niet. Of is dat slecht gedacht?
- Ik krijg iets van 'ben je nu helemaal gek geworden?'
- Die jongens hebben toch een beetje een voorbeeldfunctie, de anderen krijgen iets van 'ik wil ook wel bij Oranje'.

Na *van* volgt dan een hele zin of een uitroep. En daardoor is combinatie nummer vier natuurlijk te onderscheiden van combinatie drie ('Hij heeft iets van mijn grootvader'), waarin na *van* meestal een persoon genoemd wordt ('mijn grootvader') of een ding ('een treurwilg').

Een variant van deze combinatie bevat ook het woord *zoiets*: 'Maar ik heb zoiets van whoh, help!' Voorzover ik kan zien met dezelfde betekenis.

5. Ik krijg daar iets van

Weer anders zijn zinnen als:

- Ik krijg iets van vrouwen die op dieet zijn en niets anders willen dan een steak zonder aardappelen.
- De vrouw keek mij aan en zei: 'Ik krijg iets van die mensen hier'.
- Ik krijg iets van die juridische wereld waar alles aan regeltjes vastgelegd wordt.
- Maar ik krijg iets van dat ongeschoold volk dat vervelend moet doen.

Weer anders zijn zinnen als: "Maar ik krijg iets van dat ongeschoold volk dat vervelend moet doen."

In deze vijfde combinatie is *krijgt* onmisbaar en wordt het beklemtoond; het onderwerp is meestal *ik*. Ook al kan het soms anders:

Ze krijgt er iets van als ze dit hoort op tv/in het eggie.

Als alternatief voor *iets* kan in deze combinatie ook *wat* optreden:

- Ik krijg er wat van dat volwassenen altijd 'Daarom' zeggen als je vraagt 'Waarom'.
- Ik krijg er wat van, van Wittewahs eeuwigdurende vrolijkheid.

En de betekenis is onveranderlijk: 'Ik vind dit onuitstaanbaar vervelend.'

Overlapping

Misschien zijn er meer constructies met *iets van* te vinden. Ik zou niet durven zeggen dat ik met dit vijftal volledig ben. Maar deze vijf zijn al opmerkelijk genoeg. Op het vlak van de woorden zijn de verschillen gering, en toch: het betekenisverschil is groot. Het is eigenlijk verrassend hoe goed we deze combinaties met *iets van* uit elkaar kunnen houden. De meest onderscheidende lijkt me de vierde ('Je hebt iets van: kom maar op'), want doordat daarbij op *iets van* altijd een hele zin volgt, kun je deze niet verwarren met de vier andere. Het gemopper richt zich dus feitelijk op de duidelijkste. Bij de overige kan er een aanzienlijke overlapping zijn, en hebben we vaak de context nodig om te weten wat er bedoeld is. Kijk bijvoorbeeld maar naar:

Hij krijgt iets van mijn grootvader.

Deze zin heeft, op papier, minstens drie interpretaties: 'Hij krijgt een cadeautje van mijn grootvader', 'Hij begint steeds meer op mijn grootvader te lijken' en 'Hij vindt mijn grootvader onuitstaanbaar vervelend.' De laatste interpretatie vergt in gesproken taal natuurlijk een sterke klemtoon op *krijgt*.

En hoe zit het nu met de geschiedenis – toch de aanleiding voor deze zoektocht? Het begon vast ooit met het 'toevallig' samen voorkomen in een zin als 'Ik heb iets van Liszt uitgekozen dat ik vreselijk mooi vind.' Maar hoe die andere toepassingen vervolgens zijn opgedoken? En wanneer? En in welke volgorde? Aan die vragen kan ik nu pas beginnen, nu de inventaris min of meer compleet is (naar ik hoop). Wordt wellicht vervolgd dus. <

Gratis mailnieuwsbrieven

Naast het tijdschrift *Onze Taal* geeft het Genootschap Onze Taal ook een aantal gratis e-mailperiodieken uit.

Woordpost

Wilt u uw woordkennis vergroten of verdiepen? Inmiddels ontvangen 18.000 taalliefhebbers twee keer per week *Woordpost*, waarin een moeilijk of intrigerend Nederlands woord uit een actueel bericht wordt besproken: de betekenis, uitspraak en herkomst. Zie www.woordpost.nl

Taalpost

Wie op de hoogte wil blijven van wat er zich op taalgebied zoal afspeelt, leest *Taalpost*. Al ruim dertien jaar is dat hét medium voor taalactualiteiten. Drie edities per week vol taalnieuws, tips, oproepen en links, inmiddels voor zo'n 22.000 lezers. Zie www.taalpost.nl

TLPST

TLPST is een samenwerkingsverband met Noordhoff Uitgevers, speciaal voor leerlingen in het voortgezet onderwijs. Het verschijnt iedere schoolmaand. De actuele taalonderwerpen en de vragen erover zijn geknipt als materiaal voor in de klas. Zie www.tlpst.nl

Woordspot

Speciaal voor onderbouwscholieren (en hun docenten) is er *Woordspot*, in samenwerking met uitgeverij Malmberg. Elke week wordt een lastig woord uitgelegd, bijvoorbeeld *überhaupt* of *botvieren*. *Woordspot* is te volgen via Woordspot.nl, Facebook, Twitter en e-mail. Zie www.woordspot.nl

ANTWOORDEN TAALTEST

(zie pagina 179)

A. Spelling

1. c. acte de présence
2. b. corps diplomatique
3. b. promillage

B. Woordenschat

1. b. '
2. a. biefstuk
3. c. toegewijd

C. Zoek de fouten

1. *exquise, dinertje, crème brûlée.*
2. *brieste, chef-kok, tweesterrenrestaurant, basilicumvinaigrette.*

D. Extra

Een tekst waarbij de regels om en om van links naar rechts en van rechts naar links geschreven zijn, heet 'boustrofedon' – vrij vertaald: 'ossenploegschrift'.

REDACTIE ONZE TAAL

Lezer

Naam Sjef Bosman.
Woonplaats Aouste-sur-Sye, Frankrijk.
Geboren 1 augustus 1957.
Beroep IBM Notes-consultant (adviseur/ontwikkelaar van applicaties voor de IBM Notes Groupware-omgeving).
Partner, kinderen Getrouwd met Caroline, twee kinderen (in Nederland).
Opleiding Wiskunde aan de TU Delft.
Hobby's/vrije tijd Volleybal, bridge.
Onze Taal-lid sinds 1 juni 1988.
Waarom werd u lid? Vanwege mijn belangstelling voor talen, zowel natuurlijke talen als programmeertalen.
Andere tijdschriften Geen.

Krant Geen.
Televisie Te veel, voornamelijk de Nederlandse zenders: nieuws, documentaires (zoals *Bloedbroeders*), en Engelse detectives. Weinig Franse tv.
Radio NPO Radio 2 (jammer dat Frits Spits daarvandaan verhuisde naar Radio 1).
Boek Veel Franse strips van de lokale bibliotheek en Engelse boeken (van Tom Clancy, Robert Ludlum, J.K. Rowling, J.R.R. Tolkien).
Websites Nu.nl, Nederlandsewoorden.nl, Onzetaal.nl, en de LinkedIn-groep van Onze Taal.
Wat leest u het eerst in *Onze Taal*? 'Ruggespraak' en 'Gesignaleerd'.
Wat zelden? De boekenrubriek.
Welke taalonderwerpen

boeien u het meest? Etymologie, overeenkomsten en verschillen met andere talen.
Favoriete *Onze Taal*-artikel De rubriek 'De taal van ...'
Aantrekkelijkste taaltrend Geen.
Ergerlijkste taaltrend Het 'voetbal-je'. Voetballers gebruiken vaak *je* als *ze ik* of *wij* bedoelen: 'Je komt op het veld, je speelt een wedstrijd.'
Verbeter u iemands taalgebruik weleens? Veelvuldig, met name van personen op tv. Ik stel het overigens zeer op prijs als iemand mij verbetert.
Welke taalfout maakt u stiekem bewust toch? Vele, maar zelden stiekem. Met name in mails en chats met

mijn broers mag ik graag spelen met taal: *d/t-fouten, groterder als*.
Als u de baas was over de taal, wat zou u dan het eerst doen? De kunstmatig aandoende taalregeltjes afschaffen. Het is *pannenkoek*, maar *ruggespraak* ...
Beste taalgebruiker Herman van Veen.
Lelijkste woord Geen.
Mooiste woord *Verfomfaaid*. <

‘Wiki-functie’ in vertaalwoordenboeken Van Dale

Sinds kort kunnen gebruikers van de (betaalde) online-vertaalwoordenboeken van Van Dale zelf nieuwe woorden, vertalingen en voorbeeldzinnen toevoegen. ‘Van Dale Wiki’, heet deze toepassing.

Hoe werkt het?

Van Dale-uitgever Jaap Parqui: “Gebruikers kunnen zelf met een onlineformulier hun woorden, vertalingen of voorbeeldzinnen inzenden voor publicatie. Van Dale toetst of de inzendingen aan de regels voldoen voordat ze worden gepubliceerd.”

Bestaat toch niet het gevaar dat er op deze manier ondeskundigheid in de woordenboeken sluipt?

“Er is een heel duidelijke scheiding tussen officiële Van Dale-inhoud en bijdragen van gebruikers. Van de officiële Van Dale-inhoud weet je dat die goed is. Die data zijn enorm uitgebreid, dus bijna altijd zul je daar prima mee geholpen zijn. Maar als je nog meer zoekt, bijvoorbeeld vertalingen van vluchtige jongerentaal of heel specifieke vaktermen, kun je doorzoeken in de Wiki. Gebruikers die dat soort gegevens nodig hebben, zijn heel goed in staat om die woorden en vertalingen naar waarde te schatten en de kwaliteit ervan te controleren. De eerste ervaringen zijn erg positief: er worden heel nuttige en leuke aanvullingen gedaan.”

Komt dit er ook voor de grote Van Dale Nederlands?

“Misschien. Deze manier van crowdsourcing voor woordenboeken is helemaal nieuw. We ontwikkelen deze functionaliteit daarom heel geleidelijk en heel voorzichtig. We zijn begonnen met alleen Engels voor een beperkte groep gebruikers. Inmiddels zijn we zover dat gebruikers bij alle vreemde talen in de betaalde onlinewoordenboeken materiaal kunnen toevoegen. Na elke nieuwe stap kijken we heel goed hoe het gaat en hoe we verdergaan.”

Foto: Raymond Nee

Jaap Parqui, uitgever van Van Dale.

Arnoud Kuijpers beste leraar Nederlands

Arnoud Kuijpers (27) is op 16 mei uitgeroepen tot beste leraar Nederlands van 2015. Kuijpers, die lesgeeft

aan het Candea College in Duiven, ontving de prijs in het NPO Radio 1-programma *De Taalstaat* uit handen van minister

van Onderwijs Jet Bussemaker. Hij liet twee Belgische docenten, Jan de Jong uit Kapellen en Bert Zurings uit Vilvoorde, achter zich. Volgens de jury was Kuijpers’ eigen uitspraak “Als je iets leuk vindt, ga je automatisch beter leren” typerend voor zijn manier van lesgeven: “Hij gebruikt alle mogelijke middelen om het leren aantrekkelijk, interessant en leuk te maken, zodat de leerlingen veel sterker gemotiveerd zijn om te gaan leren.”

De verkiezing werd dit jaar voor de tweede keer georganiseerd door *De Taalstaat* en Onze Taal. Anders dan vorig jaar konden nu ook docenten uit België voorgedragen worden. Een vakjury, bestaande uit

Trudy Coenen, Peter-Arno Coppen en Frans Daems, koos uit de inzendingen twaalf kanshebbers. Deze mochten zich de afgelopen maanden presenteren in *De Taalstaat*. De jury nomineerde vervolgens drie docenten, op wie het publiek kon stemmen via de website van Onze Taal. In totaal werden er ruim zesduizend stemmen uitgebracht.

De zoektocht naar de beste leraar Nederlands van 2015 werd ondersteund door de Onderwijscoöperatie, de Vereniging Leraren Levende Talen, sectie Nederlands, het Algemeen Nederlands Verbond (ANV), Netwerk Didactiek Nederlands en Klasse.be.

Foto: Daniëlle van Ceevorden / KRO

Arnoud Kuijpers ontving de prijs voor beste leraar Nederlands uit handen van minister Jet Bussemaker.

Geert Joris van de Nederlandse Taalunie.

Onvrede over Taalunie-beleid

Zo'n 175 universiteitsmedewerkers in het binnen- en buitenland hebben eind april in een ingezonden brief aan *De Standard* en *NRC Handelsblad* hun zorgen geuit over de koers van de Nederlandse Taalunie. Een van de belangrijkste taken van de Taalunie, de taalbeleidsorganisatie van Nederland, België en Suriname, was van meet af aan de ondersteuning van het onderwijs Nederlands in het buitenland, maar juist op dat onderdeel wil algemeen secretaris Geert Joris nu flink bezuinigen.

De onvrede daarover begon pas goed nadat de Taalunie had aangekondigd in oktober een 'Week van het Nederlands' te houden. Om die onder de aandacht te brengen kregen alle relaties van de Taalunie een stapel drukwerk en een mini-megafoontje. Waarom geeft de Taalunie eigenlijk zo veel geld uit aan pr terwijl de kernactiviteiten verwaarloosd worden?, zo luidde de klacht.

Het academische protest kreeg vervolgens bijval uit onverwachte hoek: vanuit de Taalunie zelf. Op het secretariaat bestaat niet veel draagvlak voor de beslissingen van het management, zo schreef een hoge ambtenaar van de Taalunie op *Neder-L*, het digitale platform voor de neerlandistiek, waar zich intussen een uitgebreide discussie over de Taalunie had ontwikkeld: "Wij accepteren het gegeven dat er bezuinigd moet worden, maar wij kunnen niet leven met het gegeven dat de bijl gezet wordt in een kerntaak van de Taalunie."

Na een gesprek met de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN), die door de bezuinigingen zwaar getroffen zou worden, heeft de Taalunie uiteindelijk toegezegd enkele alternatieven te zullen bestuderen. In de loop van augustus worden de resultaten daarvan verwacht.

Nieuwe Britse aanspreekvorm: Mx

Er wordt een nieuwe aanspreekvorm opgenomen in de gezaghebbende *Oxford English Dictionary*. Het gaat om *Mx*, bedoeld voor transgenders of mensen die zich om andere redenen niet willen laten aanspreken met *Mr* (voor alle mannen), *Miss* (voor ongetrouwde vrouwen), *Mrs* (voor getrouwde vrouwen) en *Ms* (voor alle vrouwen).

Mx wordt al geaccepteerd bij sommige banken, universiteiten en op overheidsdocumenten, zoals rijbewijzen. Volgens Jonathan Dent, de assistent-hoofdredacteur van het woordenboek, is het een mooi voorbeeld van hoe mensen taal naar hun hand zetten, in plaats van dat ze zich er een identiteit door laten opdringen.

DE KWESTIE

FRANK JANSEN

Moet je lessen Nederlands in het buitenland aan de markt overlaten?

Wilt u dat het geven van cursussen Nederlands in het buitenland aan de markt overgelaten wordt, zoals de algemeen secretaris van de Nederlandse Taalunie van plan is, blijkens zijn bijdrage op het weblog *Neder-L*? Of vindt u dat de Taalunie deze taak op zich zou moeten blijven nemen? Voor deze vraag liepen maar weinig stemmers (230) warm, en gediscussieerd over de kwestie werd er ook nauwelijks.

JA

24%

NEE

76%

De Taalunie zelf reageerde wel. De organisatie beklemtoont dat zij het onderwijs Nederlands buiten het taalgebied blijft ondersteunen, maar het niet haar taak vindt om zelf taallessen aan te bieden en in te richten.

De voorstanders van blijvende ondersteuning van de cursussen wijzen erop dat je voor een kleine taal nu eenmaal meer moet doen om deze in andere landen en culturen in beeld te krijgen en te houden. En Hongaren, Polen en Tsjechen die Nederlands als tweede taal beheersen, hebben we hard nodig om Nederlandse teksten te vertalen. Aan de andere kant geeft het overlaten van de cursus-

sen aan de vrije markt een duidelijk signaal over de behoefte aan dergelijke cursussen. Is die behoefte er, zo merkt een tegenstander op, dan zullen de gegadigden er ook voor willen betalen.

Een grote meerderheid van de stemmers is tegen marktwerking. De Taalunie kan de uitslag van deze poll dus als fanmail opvatten – als die ondersteuning waarover ze spreekt in haar reactie tenminste ook financieel is.

De nieuwe kwestie vindt u op www.onzetaal.nl/poll zodra zich iets aandient; via Taalpost, Facebook en Twitter wordt deze dan aangekondigd.

Weerman Verhoef wint prijs

NOS-weerman Marco Verhoef heeft de Duidelijketaalprijs 2015 gewonnen. Volgens de jury neemt hij de kijker echt van a tot z mee in zijn verhaal. Daarnaast is hij uitstekend verstaanbaar, gebruikt hij geen moeilijke woorden en geeft hij heldere voorbeelden. De prijs is een initiatief van het Taalcentrum-VU, dat elk jaar in een andere beroepsgroep zoekt naar een BN'er die zich onderscheidt door zijn taalvaardigheid. Eerder wonnen onder anderen Mark van Bommel (voetballers), Alexander Pechtold (politici) en Wim Anker (strafpleiters).

'Boeken' licht u in over nieuwe uitgaven in taalkundig Nederland en België. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt. Voor een zo volledig mogelijk beeld hebben wij ook uw hulp nodig. Weet u iets waarvan u denkt dat het in deze rubriek thuishoort, laat het ons dan weten. Verschijningsdata en prijzen onder voorbehoud.

Nederlands-Franse valkuilen

Zoals uit verschillende artikelen in dit nummer al blijkt, hebben de Franse en de Nederlandse woordschat het een en ander gemeen. Maar het blijft oppassen geblazen, want sommige Franse woorden die op Nederlandse lijken, zijn 'valse vrienden': ze betekenen iets anders dan je op het eerste gezicht zou vermoeden. Zo kun je *alimentation* niet vertalen met het Franse *alimentation* (want dat is 'voeding' of 'toevoer') en het Franse *cordon-bleu* is geen

lapje vlees met kaas erin maar een keukenprinses. In *Nederlands-Frans in contrast* hebben vier Belgische taalkundigen zo'n tweeduizend van zulke lexicologische valstrikken verzameld. Behalve een flinke lijst met valse vrienden bevat het boek ook overzichten van pseudo-Franse woorden in het Nederlands (ze doen Frans aan maar zijn het niet), zoals *introducé* en *accuratesse*, en van uitdrukkingen en spreekwoorden die net iets anders zijn: het Nederlandse 'appeltje voor de dorst' is in het Frans een peer ('une poire pour la soif').

Behalve op lexicale contrasten wordt er ook ingegaan op een aantal grammaticale ver-

schillen die Nederlandstaligen vaak voor problemen stellen, zoals onverwachte meervouden en lidwoorden, wederkerende werkwoorden die dat in het Nederlands niet zijn, en het gebruik van *hebben* dan wel *zijn* als hulpwerkwoord waar wij juist *zijn* respectievelijk *hebben* gebruiken. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met een aantal oefeningen. Het boek is te koop in de taalboekenwebwinkel van Onze Taal (zie blz. 175).

Nederlands-Frans in contrast. 2000 lexicologische valstrikken in het Frans van Siegfried Theissen e.a. is een uitgave van Acco en kost € 31,50 (gelijmd, 187 blz.). ISBN 978 904 6292 090 3

Leesbevordering

De Stichting Lezen – niet te verwarren met de op analfabetisbestrijding gerichte Stichting Lezen & Schrijven – zet zich in "voor het verbeteren van het leesklimaat en de leescultuur". De stichting heeft een eigen publicatiereeks, de 'Stichting Lezen Reeks', die wordt verzorgd door uitgeverij Eburon.

Onlangs verschenen er twee nieuwe delen in die reeks. Deel 23 is *Leuk om te lezen of makkelijk te begrijpen?*; het gaat over de begrijpelijkheid van lesmateriaal in het voortgezet onderwijs, en hoe die te verbeteren is. Deel 24, *BoekStart maakt baby's slimmer*, gaat over de positieve effecten van het zogeheten BoekStart-programma, dat jonge ouders stimuleert om meer met de taal-

ontwikkeling van hun baby of peuter bezig te zijn. Beide boeken zijn te bestellen op www.eburon.nl. Een pdf van het BoekStart-boekje is gratis te

downloaden op www.lezen.nl.

- *Leuk om te lezen of makkelijk te begrijpen?* van Gerdineke van Silfhout kost € 12,50 (gelijmd, 95 blz.). ISBN 978 90 5972 906 3
- *BoekStart maakt baby's slimmer* van Heleen van den Berg en Adriana Bus kost € 12,50 (gelijmd, 43 blz.). ISBN 978 90 5972 960 5

Kinderreisgids voor Engeland

Ieder jaar als de zomervakantie in zicht komt, verschijnt er in de 'Jippie-reeks' weer een nieuwe, vrolijk vormgegeven reis- en taalgids voor kinderen. Na Frankrijk, Duitsland, Italië en Spanje is dit jaar Groot-Brittannië (dus Engeland, Schotland en Wales) aan de beurt. Hierin

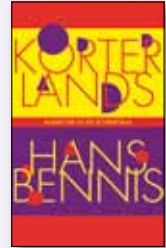
staan allerlei wetenswaardigheden over het land (Welke regio's en steden zijn er? Wat kun je daar doen?) en de mensen (Van welke sporten houden ze? Wat eten ze?). Bovendien kunnen kinderen er allerlei Engelse woorden en nuttige zinnen met meelernen, zoals 'Do you have a football?', 'Shall we climb a tree?' en 'I think you're nice.' Het boek bevat ook raadsels, spelletjes, weetjes en recepten. Het is te koop in de taalboekenwebwinkel van Onze Taal.

Jippie naar Engeland, Schotland & Wales! van Kitty van Zanten en Mireille Spaas verscheen bij Kosmos en kost € 14,99 (ingenaaid, 128 blz.). ISBN 978 90 215 5751 9

Korterlands

Op het Onze Taal-congres van 2011 hield hoogleraar taalvariatie en directeur van het Meertens Instituut Hans Bennis een lezing over het 'Korterlands', oftewel in- en afgekort Nederlands, zoals we dat aantreffen in onder meer whatsapp- en

chatconversaties, contactadvertenties en krantenkoppen. Dit heeft hij nu verder uitgewerkt in *Korterlands*, waarin behalve de bovengenoemde uitingen ook onderwerpen aan bod komen als steno, telegramstijl, verkortingen die in middel-

eeuwse handschriften werden gebruikt en het mondelinge 'ingeslikte Nederlands' dat we vrijwel allemaal spreken. Daarnaast gaat hij in op de mechanismen die we bij het verkorten toepassen. Want hoewel Bennis zijn boek de ondertitel *Anarchie in de schrijftaal* mee-gaf, concludeert hij dat er systeem in de chaos zit: ook het *Korterlands* blijkt aan regels gebonden. Het boek is te koop in de taalboekenwebwinkel van Onze Taal (zie blz. 175).

Korterlands. Anarchie in de schrijftaal verscheen bij Prometheus en kost € 19,95 (gelijmd, 220 blz.). ISBN 978 90 351 3807 0

Ouderspreuken

Mijn moeder zei altijd van Jaap Toorenaar is een bloemlezing uit de ouderspreuken ('Lieverkoekjes worden niet gebakken') die in Nederlandstalige gezinnen gebezigd worden. Het boek – inmiddels een bestseller – is te koop in de taalboekenwebwinkel van Onze Taal.

Mijn moeder zei altijd verscheen bij Thomas Rap en kost € 10,- (gelijmd, 160 blz.). ISBN 978 94 004 0080 1 <

Post

Samuel (8 jaar) heeft een nieuw spreekwoord bedacht

Ik ben Samuel, ik ben acht jaar en ik zit in groep 5A van de Boekmanschool in Amsterdam. Ik vind het grappig dat in de loop van de tijd de Nederlandse taal verandert. Een voorbeeld daarvan is Het Boerhaaveplein in Amsterdam-Oost. Je zou verwachten dat het *Boerhave is*, met één *a*.

Zulke dingen zie je wel vaker. Ik heb wel eens vlees op een huis zien staan en *Nederlandsch*. En er zijn ook simpele voorbeelden, zoals het woord *neen*, en soms zie je nog weleens ergens *zoo* staan.

Als ik dat zie staan, vraag ik me af waarom het eigenlijk nodig is dat de taal verandert. Waarom schrijven we nu niet meer *neen* en *zoo*? Ik vraag me ook af of de taal nóg simpeler gaat worden de komende tijd. Over dit onderwerp heb ik een spreekwoord bedacht, dat luidt: 'Nederland verandert, de taal verandert mee.'

Samuel verdient hiermee het *Van Dale* basiswoordenboek *Nederlands*. Wil je zelf ook iets schrijven over woorden, zinnen of het Nederlands? Stuur dan een e-mail naar taaltje@onzetaal.nl. Stuur je wel je adres, je leeftijd en een foto mee? Dank je wel!

Illustraties: Josje van Koppen

Woordweetje

Waarom heet ratatouille eigenlijk 'ratatouille'?

In de bekende Disney-film *Ratatouille* maakt het ratje Remy de heerlijkste ratatouille van heel Frankrijk. Heeft ratatouille die naam omdat het iets met ratten te maken heeft? Of ... zitten er misschien zelfs wel ratten in? In Frankrijk eten ze tenslotte de raarste dingen: kikkerbilletjes, slakken en schapenmaag. Brr ...

Nee, gelukkig zit het anders. Ratatouille is een gerecht met allerlei groenten. Met ratten heeft het niks te maken. Waarschijnlijk komt het van Franse woorden als *touiller*, *tatouiller* en *ratouiller*, die allemaal 'omroeren' betekenen. Want dat moet je wel vaak doen als je ratatouille maakt.

Sommige Nederlanders vonden *ratatouille* een moeilijk woord, en zeiden daarom 'ratjetoe'. Daarna is *ratjetoe* ook gaan betekenen: 'iets met heel veel verschillende onderdelen' oftewel 'een rommeltje'. Iemand die een 'ratjetoe' aan dieren heeft, heeft dus zeker niet alleen maar ratten.

SNAP JIJ HET NOG???

Frans vraagt aan Frans in het Frans of Frans in het Frans ook Frans is, nee zegt Frans in het Frans tegen Frans, Frans in het Frans is François.

kids
week **TAALNIEUWS**

Parlez-vous français?

'Bonjour et bienvenue au cours de géographie.' Oftewel: 'Goedemorgen en welkom bij de aardrijkskundeles.' Dat zou je straks zomaar kunnen horen in je klas! De Tweede Kamer wil namelijk dat leraren een deel van hun lessen ook in het Frans, Engels of Duits mogen geven.

Gym in het Engels, topo op z'n Frans of biologie in het Duits. Zo leer je iets over het vak én over de taal. Het zou zomaar kunnen als de Tweede Kamer haar zin krijgt. Uit onderzoek blijkt dat kinderen die al jong les krijgen in een vreemde taal deze taal veel beter gaan spreken dan kinderen die pas vanaf groep 7 of 8 een nieuwe taal leren. En meer talen kunnen spreken is handig voor later.

Scholen worden niet verplicht om les te geven in vreemde talen. Ook mag het maar voor een klein deel van de lessen. Dus geen paniek als je met 'nee' of met 'huh' antwoordde op de vraag boven dit stukje!

Kidsweek is een echte, wekelijkse krant, speciaal voor kinderen van 7 tot 12 jaar. Website: www.kidsweek.nl.

Ruggespraak

Belgisch model kan Eredivisie véél spannender maken

AD.nl

Wij zoeken op korte termijn:

sleepboot-kapitein voor duwboot,

In het bezit van een groot vaarbewijs.

Vacature in Weekendkrant Duin- en Bollenstreek

Lynch minister van Justitie VS

De Amerikaanse Senaat heeft gisteren ingestemd met de benoeming van Loretta Lynch tot minister van Justitie.

Barneveldse Krant

‘Ik eet geen vlees maar respecteer het ritueel slachten van moslims en joden.’

Opzij

Het Inlooppunt is bedoeld voor iedereen, dus ook voor mensen met een lichte beperking, beginnende dementie, psychiatrische aandoening of hersenletsel en anderen die daar behoefte aan hebben.

Leusder Krant

Met moestuinen en voedselbanken vecht Brazilië tegen armoede. Wereldwijd is er lof.

de Volkskrant

Religieus daten in de lift

Er komen steeds meer mogelijkheden voor gelovigen van alle gezindten om via het internet een partner te vinden.

Telegraaf.nl

De volgende velden bevatten een ongeldige waarde:

Geboortedatum

(datum kan niet in het verleden liggen)

Foutmelding op Proefabbonementen.nl

Wij hebben 2 classic kamers beschikbaar waar u in overleg met uw hond kunt verblijven.

Het-zeepaardje.nl

Reclamebord in Westervoort